

Překročit násilí

(historie krutosti, naděje a odpuštění)

Agnes Leakey Hofmeyr

ISBN 80 - 85 319 - 30 - 6
© Jiří a Světlá Hanušovi, 1994

Slovo autorky k českému vydání:

Po letech represí si obě naše země razí cestu k nové svobodě a nové společnosti.

Všichni máme hluboká zranění, která potřebují uzdravit.

Kniha „Překročit násilí“ pomáhá léčit tyto rány v naší zemi a doufám, že může být hodnotná i pro vás.

Agnes Leakey Hofmeyr

VYSOKO NA MOUNT KENYA

Na vrcholu Mount Kenya byl otevřený hrob.

Tmou se blížily hlasy Kikuyů z bandy Mau Mau, Kikuyů, kteří poslechli příkaz své samozvané prorokyně.

Byl mezi nimi také běloch s pouty na ruku a na nohu, který s Kikuyi hovořil jejich jazykem. Mluvil o tom, co je v zemi špatné a co je třeba změnit. Zabíjení ale opravdovou změnu nepřinese.

Tím zajatcem byl můj otec.

Proč došlo k této situaci a k dalším vážným událostem, o kterých tehdy neměl nikdo ani tušení?

Toto je pravdivý příběh.

ŽIVOT SE LVY

Mou první vzpomínkou z dětství je vzpomínka na noční probuzení: střelba Afričanů, bučení dobytka, rozčilení. Vyskakují z lehátka, utíkám k východu ze stanu a ptám se maminky a bratrů, co se děje. Do ohrady k dobytku se vloupal lev a jedno zvíře odvedl. Otec vzal okamžitě pušku a vydal se za ním, bezvýsledně, pokud si vzpomínám. To bylo na naší první farmě v Keni.

V Rumuruti, tehdy výspě Britského impéria, se podobné případy děly každý den, či spíš každou noc.

Tatínek zde získal od vlády kus panenské země za velmi výhodnou cenu. Kácel les a dřevo použil na stavbu prvního příbytku, který mám v paměti zapsaný jako domov. Do té doby jsme bydleli ve třech stanech obklopených velkou ohradou z trní. Dokola hořely ohně našich sluhů, za nimi měl místo dobytek a ovce, pak byl ještě živý plot a trnová ohrada a mezi nimi zas ohně. O vnější vaty se starali pastevcí, jejichž povinností bylo na ohradu dohlížet a spustit poplach, kdykoli ji prolomil lev nebo leopard.

První dům jsme si postavili, jak to dělají Afričané, z bláta a proutěných výztuží, střechu jsme pokryli došky z trávy. V domě jsme měli tři místnosti: z první se vstupovalo do dalších dvou. Podlaha byla udusaná hlína a pod našimi lůžky vyrůstala tráva. Vždycky, když jsme si chtěli lehnout, vzali jsme prut a švihali jsme pod postel, abychom se ujistili,

že se pod ní neuvelebil nějaký živočich. Sklo se sehnat nedalo, a tak jsme do oken dali drátěné pletivo. Jednou jsme se podívali z pokoje a proti nám stál lev a pozoroval nás. Jindy jsme si večer vyšli s celou rodinou na procházku – západ slunce bývá v Africe nádherný – když se zčistajasna odkudsi přihnalo stádo zeber a řítilo se přímo na nás. Kroužily kolem a vyhazovaly kopyty. Zmizely v soumraku stejně překvapivě, jako se objevily.

Když bylo mému nejstaršímu bratrovi Nigelovi dvanáct, strávil s otcem řadu nocí na stromě u ohrady v naději, že zastřelí lva, slídícího kolem po něčem k večeři. Nevzpomínám si, že by kdy nějaké lvy zabili, určitě je ale mnohokrát pomohli zahnat. Jednou či dvakrát týdně oba dva vyšli ulovit antilopu, aby bylo co vařit. Pochopitelně, že jíst denně zvěřinu se nám pak trochu protivilo.

Od malička jsem stejně dobře jako angličtinu ovládala jazyk Kikuyů. Běžně jsme Afričany navštěvovali v jejich chýších, sedávali podle afrického zvyku na bobku vedle nich a dlouho dlouho poslouchali jejich prastaré příběhy. Každému z nás dali jméno. Otec byl Morungaru, to je vysoký a přímý. Nigel byl Nasho, Robert Kebaggi, což znamená velké uši, Rea nazvali jednoduše Re a mne Engenethi, což byla ovšem zkomolenina jména Agnes.

Dlouho jsme v Rumuruti nežili. Nastalo hrozné sucho a vyschla řeka. Studna, kterou jsme vykopali, vyschla také, a nám nezbývalo nic jiného, než se stěhovat. Otec prodal dobytek a ovce překupníkovi, sedl na motocykl a vydal se hledat práci. Maminka s námi čtyřmi a s celou domácností, naloženou na dva vozy tažené šestnácti voly, ho násle-

dovala. Spřežení řídili somálští pastevcí, nádherní muži odění rouškami a ozdobení korálky, vlasy si splétali do dlouhých copů splených červenou hlinkou. Měli biče z žirafí kůže – řemeny řezané vcelku od hlavy k ocasu, ocas byl přitom zároveň rukojetí. Konec biče dosáhl až na první zvíře v spřežení, které reagovalo na povel tím, že se celé vzepjalo a pohnulo kupředu, a tak se zvířata navzájem povzbuzovala k většímu úsilí. Na stěhování mám živé vzpomínky. Ničeho jsem se nebála, s bratry, s matkou, s africkými sluhy a vozky jsem se cítila naprosto bezpečně. S Afričany jsme si povídali jejich řečí, jako by to byla naše vlastní. Důvěřovali jsme jim bez výhrad a my děti jsme se na celé hodiny nechávaly strhnout jejich dobrodružným vyprávěním.

Za deset dnů jsme urazili asi sto mil. Na noc jsme vypřahali a stavěli kruhový tábor, s matkou a sourozenci jsme se uložili pod vozy, zatímco kolem odpočívali sluhové a zvířata. Pastevcí sedali kolem ohňů, zapálených na ochranu před divokou zvěří. Dodnes cítím třes, který se mě zmocňoval při pohledu do tmy, když jsem viděla oči šelem odrážející světla ohňů. Usínala jsem rozechvělá vzrušením.

Sucho a záplavy se v Africe střídají. Během cesty se spustily silné lijáky, koryto řeky se naplnilo a my se museli dostat na druhou stranu. Vozkové zapřáhli obě spřežení do jednoho vozu a s velkým křikem je přiměli vejít do vzedmutých vod. Řídili povoz proti proudu, a i tak dosáhli druhého břehu naproti místu, kde do vody vstoupili. Pak se všech dvaatřicet zvířat vrátilo pro další vůz. Já jsem se na druhou stranu dostala na ramenu jednoho ze Somálců, pevně

jsem se ho přitom držela za vlasy upravené hlinkou, abych nepadla. Dodnes cítím pach bláta, potu a říční vody. Byla to vůně dobrodružství. Po cestě nám otec nechával vzkazy s instrukcemi, kde si máme udělat další zastávku. Nakonec jsme ho dohonili v Nyeri, kde si našel práci jako správce hotelu White Rhino. S naší první farmou jsme přišli o všechno.

Když už se tak rozepisuji o lidech, musím se zmínit i o dvou nezapomenutelných členech naší rodiny, vrytých hluboko do mých nejranějších vzpomínek. První z nich, Kaboo, byl krásný bílý kůň, vznešený a inteligentní. Jezdili jsme na něm dva najednou. Pomáhal nám dostat se nahoru tak, že pokrčil zadní nohu, jež pak posloužila jako schůdek, dovolil nám chytit se ocasu a vytáhnout se. Druhý kůň byl hnědáček. Jezdívají jsme na bohoslužby na sousední farmu a bývala to spanilá jízda: dva chlapci na hnědáku, maminka v bočním sedle na běloušovi s dítětem za sebou a tatínek na motocyklu s poslední ratolestí na tandemu. Sedlo nemělo polstrování, na kovové konstrukci byla připevňená jen poduška a silnice byly hrbolaté. Večer po takové cestě jsem mívala zadek celý bolavý.

I rok strávený v hotelu White Rhino byl plný podivuhodných dobrodružství. Do města přicházeli masajští a somálští bojovníci pomalovaní válečnými barvami, dlouho jsme na ně hledívali jako uhranutí. S oblibou nás strašili tím, že náhle vyskočili s kopím namířeným na nás, s pronikavým křikem, pak si zas klidně sedli a šklebili se. Stávalo se, že při návratu z našich výprav jsme nacházeli hotel plný a museli jsme se stěhovat do zahrady. Odmítnout hosta

nepřicházelo v úvahu, a bylo tedy na nás, abychom vyklidili pole.

Z pobytu v Nyeri se mi vybavuje jediná opravdu smutná událost: našeho věrného koně Kaboo bodla moucha tse-tse a zemřel.

Po roce správcování tatínek našetřil dost peněz na novou farmu v Ngongu asi dvacet mil od Nairobi. Dnes je Ngong předměstí Nairobi, ale tehdy to již byla i vzhledem k našim omezeným možnostem cestování divočina. Měli jsme spolehlivého kamaráda v dalším čtyřnohém členu rodiny, černém retriverovi Busterovi. Byl nám opatrovníkem, přítelem i ochráncem, připraveným zahnat jakoukoli šelmu.

Jednou nám nějaký Afričan řekl, že v houštině asi dvě míle od našeho domu zahlédl lvici s mlád'aty. Chtěli jsme lvíčata za každou cenu vidět, a tak jsme vzali Bustera a šli. Že jsem se nebála, nesouviselo ani tak s mou odvahou jako s hloupostí. Našli jsme to místo a Buster začal z jedné strany houštiny na lvici štěkat. Stála mezi Busterem a mlád'aty a šlehala ocasem. My se k houštině plížili z opačné strany, až jsme lvíčata spatřili. Byla jako malé chundelaté míče. Lvice se zatím dál starala jen o Bustera. Když jsme konečně uspokojili zvědavost, kousek jsme se odplížili, dali se na úprk a upalovali až domů, šťastní z prožitého dobrodružství. Buster se vrátil živ a zdrav půl hodiny po nás.

Celý náš život byl jedno velké skvělé dobrodružství. Vzpomínám si, jak jsme šli husím pochodem bušem na vzdálenějším břehu řeky Ngongu. V čele kráčel Nigel jako nejstarší, já obvykle chodívala uprostřed. Najednou Bus-

ter spustil povyk. Po zádech nám přeběhl mráz. Nigel upřeně hleděl před sebe a na pěšině před námi uviděl lva. Zůstal nehybně stát s namířenou puškou a potichu šeptl Reovi, ať se pomaloučku vrátí k nejbližšímu velkému stromu a tam ať počká na ostatní. Totéž vzápětí nakázal mně a pak Robertovi. Konečně jsme byli schovaní a zvolna začal ustupovat i sám Nigel, stále s namířenou puškou. Naneštěstí zakopl o kořen a spadl. Vyskočil a všichni jsme se dali na útěk co nám nohy stačily, jako by už už lev funěl za našimi zády. Úplně jsme zapomněli na to, že jsme se vždycky chtěli udatně vypořádat se lvem. Lev musel být z té naší estrády úplně vedle.

Jindy jsme se toulali bušem jen já s Robertem. Robert si vlastnoručně zhotovil oštěp, aby mě mohl chránit: nebylo to nic jiného než dlouhý klacek s hřebíkem na konci. Takto vyzbrojeni jsme neohroženě postupovali kupředu, odhodlaní postavit se jakémukoli nebezpečí. Brzy jsme zpozorovali lva, kráčejičího po cestě přímo k nám. Robert mě vysadil na nejbližší strom a sám se hned vydrápal za mnou. Z bezpečného bidýlka jsme pak lva pozorovali, jak kluše pod námi.

Velkou rodinnou událostí bývalo koupání. Měli jsme dvě přenosné sedací vany. Sluhové je přinesli do velké ložnice a naplnili horkou vodou, jednu obsadil otec a druhou já jako nejmladší, abych mohla co nejdřív na kutě. Tatínek vždycky na farmě nosil boty a ponožky, a proto po něm nebývalo tolik špíny. Já mívala nohy celé černé, neboť jsem chodila bosa, a kluci se pokaždé velmi dohadovali o to, kdo půjde do vody po tatínkovi. Maminka měla to

privilegium, že se koupala každé ráno. Když jsme se všichni vystřídali, bývala voda jako bláto. Vany se vynesly ven a zastřily pod podlahu – dům byl vyvýšen nad terén – aby se mohla druhý den použít na zalití zahrady. Jenže vodu někdy našly hyeny a často nás v noci probudilo jejich chlemtání střídané občasným bručením a zaskučením, jak se tlačily o lepší místo. Hyeny se ovšem také často vrhaly na kožené řemení a postroje, kterými držely pohromadě přístřešky pro vozy. Vyskakovaly do výšky, strhávaly je a pak žvýkaly za velkého ticha přerušovaného občasným vrčením či chechtáním. Mnohdy nás to probudilo, otec pak vypálil jeden výstřel do tmy, aby je zahnal. Ticho vydrželo asi pět minut a vše začalo znovu.

Každý z nás měl pár bot, ale nosili jsme je jen v neděli do kostela. Zdálo se nám, že se neděli od neděle zmenšují. Musely být hrozně drahé, vždyť byly dovezené až z Anglie. Jediná míra, kterou nám brali, byla čára nakreslená kolem chodidla na kus papíru. Kromě neděle jsme chodili bosky. Kůže na chodidlech nám ztvrdla a boty byly spíše na obtíž. Jednou jsem si nohu poranila a starostlivá maminka mi mé boty dala, abych je nosila. Rozhodla jsem se být jako elegantní dáma a obouvala jsem se pořád. Pak ale přišel večer, kdy se z našeho kurníku ozvalo zděšené kdákání. Nechtěla jsem se zdržovat a utíkala ven bosa, abych viděla otce, jak střílí divokou kočku hospodařící mezi kuřaty. Od té doby byly boty zas uloženy.

Chodit naboso ovšem znamenalo mít nohy prolezlé písečnými blechami. Písečné blechy, doodoo, jak je nazývají Afričané, je drobný hmyz, který se zavrtává pod kůži či

nehty prstů na noze a mění se tam v malou bílou kuličku. Když se včas neodstraní, praskne a pod kůži se vylíhnou vajíčka. Po obřadu koupání a večeři následovalo hledání blech. Všichni čtyři jsme si sedli na sklizený stůl kolem parafinové lampy a postupně jsme blechy vypichovali jehlou. Jakmile se nám nějakou povedlo vyndat, drželi jsme ji na hrotu jehly nad plamenem, až se uškvařila. Když už nás rodiče posílali do postele, bránili jsme se, že máme ještě jednu blechu, a operace se protahovala, jak nejdéle to šlo.

AMATÉRSKÁ FARMÁŘKA

Po svatbě si maminka s sebou z Británie přivezla balík modré bavlněné nesráživé látky. Ušila z ní malé safari obleky pro kluky a šatičky s kalhotovou sukní pro mne. Vybledlé staré šaty jsme nosili celý týden a nové, jasně modré, jsme měli na neděli, dokud nesešly a nestaly se z nich všední a dokud maminka neušila na svátek jiné. Říkávala, že modrá je dobře vidět na pozadí hnědé a zelené africké stepi. Na ochranu před slunečním žářem jsme nosili turbany z červeného flanelu, v kterých bylo strašné horko a které jsme nenáviděli. Dnešní Keňané raději chodí prostovlasí v lehkých košilích s krátkými rukávy.

Matka také přivezla do Keni pohovku s uzamykatelným úložným prostorem. Byly v ní hračky pro chlapce i děvčata různého věku, až do deseti let. Každé vánoce a narozeniny se v noci před oslavou pohovka odemkla a byla vybrána hračka, kterou pak matka zabalila do hnědého papíru. Kdepak dnešní balení dárků... Ale vzrušení z chystaného otevření pokladnice a radost z nové hračky byste si jen těžko dokázali představit.

Na farmu v Ngongu, kde už jsem byla větší, si pamatuji jasněji. Byl to poslední domov, ve kterém byla rodina pohromadě. Protože hraček jsme měli jen pár, vymýšleli jsme si své vlastní, se kterými jsme si pak vydrželi hrát celé hodiny. Třeba závodní motorku, k níž nás inspiroval tatín-

kův motocykl. Navršili jsme hromadu z hrubých balvanů – motocykl, jako sedlo posloužil plochý kámen, vidlice z klacku představovala řídítka a z jiného kusu dřeva zaraženého mezi kameny byly stupačky. Hlučná motorka poskytla spoustu možností našim plícím i řadu šťastných hodin při „závodění“ a „vylepšování stroje“.

Jednou jsme si hráli „na domečky“. K mé chaloupce, což byla převrácená dobytčí kára, se přihnul Rea, že prý zrovna když se vracel z „návštěvy u mne“, zahlédl prchat směrem do buše nějaké zvíře. Odvleklo přitom zadní hovězí čtvrtku, zavěšenou v přístřešku pro vozy, kde měl Rea svůj domek. Hned jsme se běželi podívat, kolik je naděláno škody, a vzápětí bez zaváhání zamířili po stopě do lesa, ozbrojení jen klacky. Vedle Rea jsem se cítila naprosto bezpečná a ani mě nenapadlo klást si otázky, jestli se v buši vyzná. Díky jasnému dennímu světlu les také tolik nenaháněl strach. S největší pravděpodobností byla zlodějem jen hyena, už se nám ji ale nepovedlo ani zahlédnout.

Rea a já jsme zažili spoutu legrace při sklizni kávy, kterou jsme prováděli přesně tak jako tatínek a jeho zaměstnanci. Nasbírali jsme si své červené bobule, a když Afričané obědvali, naházeli jsme je do stroje, oddělujícího dužinu od tvrdé pecky. Aby se zrna správně vysušila, dělali jsme si sušicí plachtu z pytloviny napnuté mezi klacky zaražené do země. Boby ležely na slunci, dokud nebyly jaksepatří. Schovali jsme si je pak do pytlů, které jsem na maminčině šicím stroji ušila ze starého prostěradla, a náš poslední úkol byl už jen pytel převázat a naložit na káru na ostatní obrovské pytle s kávou. Když jsme se pak dívali za

ní, jak kodrcá na trh, nadýmali jsme se pýchou. Často jsem si později říkala, co asi tatínek dělal, jakmile byl z dohledu, protože určitě nemohl naše pytle prodat tak, jak byly.

Vzhledem k tomu, že jsme na farmě produkovali právě kávu a mléko, byla káva i mléko po celý den naším běžným nápojem. Čaj stál moc peněz a nechával se jen pro zvláštní příležitosti, byli jsme přece jenom dost chudí. Spoustu jiných pochoutek jsme vůbec neznali. Když mi bylo asi sedm, zažila jsem velké pozdvižení. Navštívili nás nějací známí a přivezli dvě krásná červená jablka. Nikdy předtím jsem nic takového neviděla. Několik dní ležela vystavená na krbové římse, pak je maminka rozkrájela a každý dostal kousek. Svůj díl jsem si šetřila, aby mi vydržel co nejdéle, a snědla jsem ho celý i s jadérky.

S naší farmou sousedila farma plukovníka Gorrance. Trochu jsme se ho báli, v Anglii to býval vrchní psovod a slovník měl bohatý pestrým výběrem nadávek nasbíraných nepochybně v armádě a na lovech. Dole u řeky pěstoval jahody, a když bylo po sklizni, pustil nás mezi záhony a my mohli sníst všechno, co zbylo. S jeho jahodami jsme prožili mnoho šťastných chvil. Pěstoval také hrozny pro zemědělské výstavy a my se s velkým zájmem chodili dívat, jak réva roste a zraje. S blížícím se termínem výstavy balil pan Gorrance každý hrozen zvlášť do mušelínové taštičky kvůli ptákům. Jednou byl ve městě a my, když jsme se vraceli z jahod, uprosili správce, černého Afričana, aby nám dovolil pár hroznů sníst. Ten večer, sotva jsme zalezli pod deky, jsme zaslechli bušení koňských kopyt, štěkání psů a barvitý slovní proud z plukovníkových úst. Zavrtali

jsme se do příkrývek, v jediném okamžiku zjevně tvrdě usnuli a nechali našeho nešťastného otce, ať se se situací nějak vypořádá.

Zvěř nám za denního světla nedělala starosti, ale v noci jsme z ní měli zdravý strach. Po setmění by nás nic nemohlo přinutit jít ven, leda společně a s několika svítilnami. Jedné horké a dusné noci jsme nemohli spát a matka navrhla, abychom se prošli jen tak při světle měsíce. Mou bezprostřední reakcí byl strach, ale zdálo se, že maminka bere všechno naprosto samozřejmě, a tak jsem šla. Zářil úplněk a k mému úžasu nečíhali za každým stromem ani lvi, ani leopardi. Noc byla tichá a krásná, jak africké noci bývají. Dokonce i náš Buster byl zticha, celou dobu, co šel s námi, zůstal naprosto klidný.

Potíž byla ovšem trochu s naším vzděláním. Dokud jsme byli malí, učila nás matka. Kvalifikaci k tomu měla dobrou, v době, kdy se s ní otec seznámil, byla vychovatelkou Louise Leakeye a jeho sourozenců. Louis se později stal slavným antropologem a našel nejstarší známou lidskou lebku. Brzy ráno jsme se nasnídali a matka se pustila do domácích prací. Bohužel, než se nám konečně mohla věnovat, řádili jsme už v lese, stavěli si dřevěné domečky nebo si hráli na lov a učení přicházelo zkrátka.

Farmaření bylo vždycky trochu riskantní a hrálo v něm roli mnoho nepředvídatelných okolností: nákazy, sucha nebo záplavy. Byla to nejistá existence. Hlavní plodinou, kterou jsme pěstovali, byla káva, a její cena někdy velmi prudce klesla. Jednou jsem slyšela rodiče, jak si povídají, že budou muset možná prodat farmu, aby zaplatili dluhy.

Tenkrát jsem poprvé prožila pocit paniky. Celý můj svět se zdál být ohrožen.

Jednoho dne roku 1926 jsme přišli domů a uslyšeli, že matka sténá. Otec poslal pro souseda Gorrage, ten přijel autem a hned matku odvezli do nemocnice do Nairobi. Praskl jí appendix a bez moderních léků pak žila už jen několik dní. Zprávu nám oznámil tatínek a byla to pro nás pro všechny hrozná rána. Nejtěžší ale pro Roberta, který měl k mamince nejbliž. Zmizel na celý den a z toulek se vrátil až pozdě v noci. Teprve mnohem později jsem pochopila, proč ho matčina smrt zasáhla mnohem pronikavěji než nás. Krátce před tragédií spadl se stromu a zlomil si ruku. Musel do nemocnice, aby mu ji dali do pořádku, a to vyčerpalo naše skromné úspory. Robertova citlivá dětská hlavička dospěla k závěru, že kdybychom měli víc peněz, matka by se dostala do nemocnice dřív a byla by zachráněna. Chudák chlapec se obviňoval, že maminka umřela kvůli němu.

Otec se stal zamlklejším než dřív. Měla jsem nejasný pocit, že bych se o něj měla starat, ale nevěděla jsem jak. Bylo mi teprve osm. Tatínek mě poslal ke svému strýčkovi, kanovníku Harry Leakeyovi a jeho ženě. Kanovník Leakey byl jedním z prvních misionářů v Keni a můj otec původně přijel, aby mu pomohl stavět misijní školu.

Na několik měsíců na misijní škole v Limuru vzpomínám s láskou. Nejstarší Leakeyův syn Louis studoval v Cambridge, v Limuru po něm zůstal houf osiřelých zvířátek, o které jsme se staraly s Louisovou sestrou Julií: několik dikobrazů, opice a mládě paviána, můj zvláštní miláček.

Žilo v kleci na jednom stromě kousek od domu. Slézalo mi s větve na rameno a spolu jsme pak vycházeli na procházky. Když jsme šli do kostela, zavřeli jsme paviánka v jeho stromovém doupěti, ale jen co povyrostl, naučil se dostat z něj ven.

Jednu neděli šel za mnou do kostela, prošel postranní lodí k přední lavici, kde jsme seděli, vyšplhal na opěradlo lavice a uvelebil se mi na rameni. K mé radosti jsem ho musela vzít domů a oželet kázání. Jinou neděli, když jsme čekali na oběd, slezl se stromu, vběhl do domu, v jídelně sebral se stolu bochník chleba a zase zmizel na stromě. Pak po nás z bezpečí svého bidélka metal kousky chleba. Později, když vyrostl, byl nebezpečný a Leakeyovi ho museli dát do zoo.

ZKOUŠKY ŠKOLAČKY Z KOLONIE

Pokud si to mohli dovolit, posílali kolonisté své děti za vzděláním do Anglie. Naše rodina měla peníze jen pro dva z nás. Volba přirozeně padla na Nigela jako nejstaršího a já měla jet s ním jako jediná dívka. Měli jsme strýčka správcem školního internátu v Bromsgrove a Nigela poslali právě tam. O anglických chlapcích neměl iluze a věčně se pletl k nějakým rvačkám, což často končilo rozbitým nosem. Já jela k mojí kmotře Maye Connerové, jejíž manžel, plukovník, se z Afriky vrátil do rodného Irska a tam se stal smírčím soudcem. Přitom se ale zároveň stal terčem Sinn Fein, irského hnutí za samostatnost, a posléze mu poradili, aby ze země odjel. Oba vynakládali od rána do večera obrovské úsilí, aby mne, zaostalou Keňanku, vzdělali v každém ohledu tak, abych byla s to chodit do školy se svými vrstevníky. Přechod z keňské divočiny do anglické strohosti byl traumatický zážitek. Cítila jsem se jak v jeskyni. Anglické klima je s rovníkovým nesrovnatelné. Topení hrálo obden a tak jsem se polovinu svých nocí probouzela s drkotajícími zuby a bolavými omrzlinami, příliš hrdá na to, abych se ukázala jako změkčilá a poprosila o nahřívací láhev nebo jinou věc, kterou ostatní nepoužívali.

Po roce láskyplné péče mne poslali do internátní školy pro mladší děvčata v Malvernu. Hned první den se mě spolužačka zeptala, odkud jsem, a já pyšně odpověděla, že z Keni. „Kde to je?“ tázala se. Šokovaná takovou neomluvitelnou neznalostí jsem vysvětlovala, že ve Východní Africe. „Hm, takže odkudsi z kolonie“, poznamenala a šla pryč. Sotva navázané přátelství tak skončilo. Rozhodla jsem se nedat si víckrát ublížit, a zatímco Nigel vzdoroval všemu britskému, já se přizpůsobovala okolí a byla čím dál tím méně sama sebou. Trápila jsem se, toužila vrátit se zpět do Afriky a využívala všech čestných i nečestných způsobů, abych se vyvarovala konfliktů a prosadila se.

Byla-li jsem chudá co se týče peněz a vědomostí, měla jsem skutečný poklad v množství příbuzných, kteří se o mne nanejvýš velkoryse starali. Otec byl z osmi dětí, a tak po řadu let trávil celkem dvacet devět bratranců a sestřenic společně letní prázdniny. Platit za ubytování nepřicházelo v úvahu, a proto jsme bydleli ve stanech pod dohledem strýčka a tety, kteří vedli chlapce a děvčata ve skautských oddílech. První tábor jsem zažila v Mullionu v Cornwallu ve vyrazených vojenských stanech z první světové války. Pláže byly krásné, fascinující a často nebezpečné. Třeba šachty starých dolů na cín, opředené historkami o pašerácích. V nedalekém městečku Helstonu byl kdysi můj dědeček farářem. Zajeli jsme se tam podívat na zvonici s osmi zvony, v níž otec a jeho bratři zvonívali: každý z nich měl svůj zvon.

Další tábory se pořádaly ve West Mersey na východě Anglie. Měli jsme několik pramic a na nich – s podlahovým

dílcem přivázaným k stanové tyči jako plachtou – jsme se učili základům námořnictví. Naše tety se v tomto opravdu vyznaly a snažily se naučit mládež náležitě řídit loď a slušně plavat.

Stejně starých dětí nás bylo v celé bandě šest a drželi jsme se stále spolu. Jedné měsíčné noci jsme se vkradli do skladiště, odvázáli jednu loď a veslovali zátokou k ostrůvku, kde jsme strávili noc. Ráno jsme snídali vařená holubí vejčička, dokud jsme v jednom nenašli holoubě a nevzalo nám to chuť. V táboře brzy zjistili, že jsme pryč, a několik rozzlobených tet pro nás hned přijelo.

Ale tety nezkazily žádnou legraci a pro jednotlivé skupiny chystaly všelijaká překvapení. Stalo se, že nás teta Lilian tiše vzbudila ještě před svítáním a zavedla nás do svého stanu, kde měla zabalenou snídani. Po špičkách jsme pak seběhli dolů k lodím a vyjeli ven k moři a podél pobřeží na odlehlou pláž. Tam jsme si uvařili jídlo a dosyta užili volného ranního plavání a slunění daleko od každodenních prací v táboře. Tehdy mezi námi vzniklo přátelství, trvajícím dodnes.

V Leakeyově rodině byla silná náboženská tradice. Příbuzní maminky, Laingovi, byli svěštější a doma byli spíš v podnikání a praktických zaměstnáních. Strýček Georg Laing pracoval jako rodinný lékař v Surrey. Celá rodina zachovávala všechny tradice vyšších vrstev: večeře byla každý den formální záležitostí s fraky a dlouhými večerními róbami. V němé úctě jsem hleděla na noblesní sestřence, které měly několikery večerní šaty, zatímco já jen jedině a cítila jsem se jako Popelka. Při jídle se podávalo

víno a potom páni zůstávali na sklenku portského, zatímco dámy se odebíraly do salónu. Oproti skromnému oděvu a neformálnosti u nás doma v Keni to bylo něco dočista jiného.

Škola, do které jsem chodila, se dostala do potíží a já náhodou kdesi zaslechla dospělé rozmlouvat o tom, že finanční prostředky pro její provoz jsou vyčerpány. V silném rozrušení jsem si pomyslela, že budu muset nechat studií a jít pracovat. Jediné zaměstnání, které přicházelo v úvahu, byla práce služebné nebo pomocnice v domácnosti, nic jiného jsem totiž neuměla. Po zádech mi přeběhl mráz. Bylo zrovna zima a dost chladno a já se v noci budila napůl strachy a napůl zimou. Nakonec jsem usínala vyčerpaná pláčem.

Dnes je mi jasné, že mí velkomyslní kmotři se mnou nic podobného nezamýšleli, ale tehdy se mi zdálo, že se celý můj svět hroutí. Pak se ale přihodilo něco, co mi připadalo jako zázrak. Po mamčině smrti otec kávovou farmu v Ngongu prodal a kupec ji zas prodal matčinu vzdálenému příbuznému. Cena kávy náhle stoupla a příbuzný se farmy zbavil s velkým ziskem, aniž by na ní cokoli udělal. S nevšední šlechetností věnoval zisk otci, aby jej použil pro nás, až budeme plnoletí, nebo podle potřeby. Otec se rozhodl peníze okamžitě investovat do našeho vzdělání. Všichni mí bratři odešli studovat do Anglie a já šla do internátní školy.

Všichni čtyři jsme společně navštěvovali naši oblíbenou tetu, slečnu Alici, které jsme s láskou říkali Ej. Podobala se mamince a dělala vše pro to, aby nám ji nahradila.

Měla slabé srdce a proto snídala v posteli. Často jsem se k ní ráno vloudila a pak si v její společnosti dopřála potěšení snídat v peřinách. Brávala nás na pantomimu a do cirkusu a později do divadla a na koncerty v Londýně, a pokaždé pak pro nás bývala zážitkem i večere ve městě. Doma nám čítávala noviny a učila nás rozumět spleťtostí burzy. Naštěstí nebo naneštěstí jsem nikdy neměla příležitost využít tato finanční školení v praxi.

Nejhezčí ze všeho ale byly prázdniny, které jsme s ní trávili v Bamburghu v Northumberlandu. Tatínek Ej, náš dědeček, býval bamburghský velkostatkář a mnozí pamětníci ještě vzpomínali na něj i na jeho dům. Zámek byl skvělé místo pro objevitelské výpravy. Daleko od zámku jsme jednou našli nepoužívanou chodbu, Robert do ní vlezl a zjistil, že končí v zámecké věži. Mimochodem, Robert si svou lásku k prozkoumávání podzemí pěstoval a později se z něho stal známý jeskyňář. Jeho jméno se čas od času objevilo v tisku, když se psalo o odvážném záchránci lidí, kteří uvázli v podzemí. Prozkoumávali jsme vřesoviště, v Cheviot Hills jsme si dělali pikniky, plavali v řece a přidávali se k rybářům, když na svých šalupách mířili k moři. Vyjeli jsme si na výlet na Farneské ostrovy a do Lindesfarne, kde svatý Cuthbert založil své náboženské a vzdělávací centrum. Také jsme se účastnili tenisových turnajů, Rea a já jsme i jednou vyhráli, ale byla to už jiná káva než náš tenis s klacky v Keni. Na scéně se pak k mému znechucení objevila krásná blondýnka, Rea raději hrál s ní a mne zanechal s jakýmsi slabším partnerem. Fakt, že

blondýnka byla při zacházení s raketou totální nemehlo a Rea se vrátil ke mně, byl pro mne krutým zadostiučiněním.

Díky našemu nenadálému štěstí jsem se dostala do školy Alice Ottleyové ve Worcestru. Škola nebyla velká, měla svou intimitu a já se tam cítila doma. Strašně jsem měla ráda tenis a hrála jsem za elitní družstvo. Mnoho věcí v mém životě však zůstávalo otevřených. Neustále byl ve mně přítomný podtón trpkosti vůči britskému snobismu, a také se podruhé oženil můj otec a já ho za to začala nenávidět. Nechtěla jsem, aby někdo zaujal maminičino místo.

Má opatrovnice teta Maye Connerová si tenkrát o mne a o své nedospělé děti dělala velké starosti: zjevně jsme totiž nejevili zájem o náboženství. Její taktiku zapominání „dobrých“ knih „pro poučení“ po celém domě jsme dávno prokoukli. Na rozdíl od nás se teta horlivě účastnila náboženských shromáždění a podobných akcí. Jedna z nich měla být v Oxfordu právě v době konání konference Oxfordské skupiny, později známé pod názvem Moral Rearmament. Taxikář si akce popletl a dovezl tetu do Saint Hugh's College, kde se setkala se skupinou lidí svého věku a smýšlení. V její hlavě to začalo pracovat. Vymámila si slib, že jí pošlou pozvánku na příští konferenci, a šla na své církevní setkání.

Ve smluvenou dobu pozvánka přišla. Konference se konala ve Welwyn Garden City v severní části Londýna, byly prázdniny a teta Maye nám jasně dala na srozuměnou, že pojedeme všichni. Naříkali jsme. Protestovali. Teta se ale nedala zlomit a zavírala celý dům. Všichni se vylou-

vali, že musí zůstat doma se psem. Zcela zbytečně, pes jel také. Nakonec jsme se všichni nacpali do starého alvise s plátěnou střechou, kterou jsme na cestu stáhli, a v pořádku se dopravili do hotelu. Po dlouhém dohadování, komu připadne do pokoje pes, jsme se vybalili a šli.

Po celý týden trvání konference jsem musela přemýšlet o několika věcech. Náboženství se mi do té doby spojovalo s výrazem „být hodný“, ale lidé, kteří se sem sjeli z celé řady zemí, spíš uvažovali v termínech jako „světový úkol“. Měli smysl pro účelnost a atmosféra shromáždění byla plná kamarádství ve společném zápase. Co mě ale ve srovnání s formalitou modlení v kostele zaráželo nejvíc, byla myšlenka o možnosti živé komunikace s Bohem i to, že člověk může obdržet zvláštní Boží vedení.

Byly to pro mne věci velmi nové a trochu zvláštní. Zorientovala jsem se v nich, až když se mi promítly do mých myšlenek na otce. S otcovým druhým sňatkem jsem se nesmířila a ačkoli jsem o tom nikdy s nikým nemluvila, mezi námi vyrostla zeď. Psala jsem mu dopisy, jaké by měla psát poslušná dcera mých představ, ale hlubší porozumění bylo pryč. Uvědomila jsem si, jak jsem sobecká, a zároveň jsem cítila, že by bylo poctivé o všem otci napsat a znovu dát rodinu dohromady. V dopise jsem mu vypověděla všechno o bariéře, kterou jsem mezi námi vybudovala, o tom, jak je mi to líto i jak bych mu opět chtěla být opravdovou dcerou. Dopis putoval lodí, takže následovalo šest týdnů úzkostného čekání. Strachovala jsem se, zda jsem udělala dobře, zda přiznání k mým nenávislným myšlenkám všechno ještě nezhorší. Odpověď k mé úlevě udě-

lala za obavami tečku. Otec mi děkoval. Tušil, že nějaká bariéra mezi námi je, ale nevěděl, v čem spočívá příčina a co by měl dělat. Prosil také, abych psala častěji. Začala tak nová kapitola našeho s léty stále se prohlubujícího vztahu.

Kdo by tušil, že prostý čin mladého děvčete ovlivní historii v dalekém koutě světa? Lidský úděl je ale tajuplný. Ano, první kamínek se uvolnil tenkrát, v naší rodině.

Dopis otce zastihl v okamžiku, kdy jeho manželství bylo v krizi. Se svou druhou ženou Bessií spolu nevycházel dobře a budoucnost vypadala bezvýchodně. Rozhodli se, že Bessie pojedou do Anglie zjistit, co mě tak zasáhlo, mě, dceru, v níž je tolik těžké se vyznat. Jak se ukázalo, potřebovali právě tohle. Nalezla odpověď na svůj hněv a manželství se uzdravilo. A otec také začal nově chápat svůj vztah k dělníkům na farmě.

Má zkušenost ulpívala navzdory tomuto slibnému začátku jen na povrchu. Začala jsem ulamovat růžky školním řádům, a co bylo ještě horší, soustřeďovala jsem kolem sebe ostatní a ponoukala je, aby riskovali porušení pravidel a za školou si kupovali zmrzlinu a jiné pamlsky. Nakonec jsem si uvědomila, jak to bylo podlé a začala jsem riskovat sama. Nakonec mě chytili, přísně pokárali a pohrozili, že pokud své chování nezměním, budu vyloučena.

Na prázdniny ke Connerovým jsem proto jela sklíčená. Ke svému překvapení jsem zjistila, že myšlenky z konference vzali mnohem vážněji než já a doopravdy se je pokusili uvést do praxe. Ovzduší se v domě znatelně zlepšilo a já měla po svém neslavném období o čem přemýšlet.

Protože jsem prožila tak dobrou zkušenost s otcem, rozhodla jsem se, že se pokusím stejně přistupovat ke každodennímu životu ve škole. Svěřila jsem se jedné dívce, o níž jsem si myslela, že by mohla mé snažení chápat. Daly jsme se dohromady a začaly společně uvažovat, co by ve škole šlo změnit k lepšímu. Učila nás tehdy profesorka dějepisu, která sice byla skvělá odbornice, ale s dětmi si nevěděla rady. Využívali jsme všech příležitostí ke kladení těch nejnemožnějších otázek, abychom ji vyvedli z míry, a celá třída se pak jejím zmatkem úžasně bavila. Rozhodly jsme se udělat z ní nejoblíbenější učitelku ve škole, a pustily se do vymýšlení otázek, které by daly prostor jejím rozsáhlým vědomostem. Brzy ji začala celá třída obdivovat a kázeň přestala být problémem.

Také švindlování bylo ve škole běžné a dívka, se kterou jsem seděla, byla v podstatě zároveň mým spoluvinníkem. Rozhodly jsme se přestat, což se rozkřiklo, a podvádění pak na škole dost pokleslo.

Ani na sport jsme nezapomínaly. Ve škole nebyl dostatek tenisových trenérů, a tak jsme nabídly tělocvikářce, že si vezmeme do parády mladší děvčata. Brzy se jejich výsledky zlepšily a závěr školního roku byl nakonec přece jen veselý.

ZNOVU V KENI

Skončily školní časy a na řadu přišla otázka, co dál. Rozhodli jsme se, že na rok půjdu k otci do Keni a o budoucnosti pouvažujeme společně. Cestovala jsem vlakem napříč Francií k strýčkovi a tetě do Bordighera užít si naposled Evropy: rohlíky, káva a mandarinky k snídani v posteli, tenis a horské túry, podívaná na tenisové špičky doby jako byli Borotra, Lacoste a von Cramm při jejich vzrušujících soubojích. Potom jsem pokračovala vlakem do Genoa, kde jsem se nalodila na německou loď Watussi k dlouhé cestě přes Středozemní moře, Suezským průplavem a Rudým mořem. Následovala Mombasa a... rozechvění: jsem zase v Africe.

Žít podle zásad, které jsem poznala v disciplinované atmosféře školy nebo v přísné rodině Connerových byla jedna věc, dlouhá plavba po moři s plaváním, opalováním a tancem se spoustou mladých svobodných mužů byla věc druhá. Přinejmenším se mi podařilo držet se svého přesvědčení natolik, abych se dokázala vyvarovat problémů, i když se nezdálo, že bych byla schopná sdělit své názory ostatním.

Zažila jsem také jedno povzbuzující setkání.

Seznámila jsem se se stejně starou dívkou, silnou kuřačkou, která byla kvůli své neschopnosti přestat kouřit velmi nešťastná. Uvědomila jsem si, že jí nedokážu pomoci,

když sama sem tam sáhnu po cigaretě, a proto jsem jí navrhla, že přestaneme společně. Dohoda přinesla ovoce a pro mne to znamenalo zlom. Pochopila jsem nutnost disciplíny ve svém vlastním životě, pokud chci pomáhat druhým, a opravdu jsem také od té doby už nikdy nekouřila.

Byl to šťastný rok. Dům jsme měli v Nyeri, blízko byl slavný hotel Tree Tops, ve kterém o několik let později vzbudili princeznu Alžbětu, aby jí oznámili, že se stala královnou Alžbětou II. Pozemek farmy ohraničovaly dvě říčky plné pstruhů. Z domu byl výhled na široké pastviny, za nimiž se leskla řeka, a za řekou se již krajina prudce zdvíhala k dvěma rozeklaným vrcholům Mount Kenya. Otec mi postavil pár kroků od domu pokojík, spávala jsem tam s naším psem Samem. Přímo pod oknem byla stezka, po které chodila zvířata k řece. Když svítil měsíc, oba dva jsme trávili noc v okně. Denně kolem chodily pít kudu a antilopy, kradmo se kolem plíživali šakali a hyeny a občas se jako stín mihl leopard. Noční život Londýna se s nočním životem v Keni vůbec nedá srovnávat. Otec nikdy nemohl pochopit, jak mohu být po noci strávené v posteli tak ospalá.

Po letech odcizení bylo krásné sblížovat se s otcem i jeho ženou. Večer co večer jsme se procházeli ve stepi. Tatínek rád lovil pstruhy a často jsme chodili proti proudu řeky. Zasněcoval mě do tajů rybářského umění, učil vázat mušky, dávat návnadu a nahodit ji co nejtíšeji před rybu. A pak – vzrušení, drnčení navijáku a pýcha, když se mi podařilo vytáhnout první úlovek.

Hady se to kolem jen hemžilo. Otec chodil první, a když narazil na líně odpočívající zmiji, zastavil se, poslal mě uříznout klacek a přiměl mě, abych se s hadem vypořádala. Uvědomoval si, že se musím naučit v buši postarat sama o sebe.

Divokých zvířat bylo mnoho, dole na řece byli buvoli a nosorožci. Mému bratrovi Reovi se stalo, že se setkal s nosorožcem tváří v tvář, když obcházel strom. Oba se tak lekli, že se obrátili a prchali každý na opačnou stranu. Při rybolovu jsem často měla pocit, že za mnou vyčkává nějaké nebezpečné zvíře a pozoruje mě. Jednou jsem se hrozně lekla. Těsně za mnou to mezi stromy silně zapraskalo, myslela jsem si, že je to určitě buvol. Ke svému ulehčení jsem ale uviděla skupinu opic, jak skáčou se stromu na strom. Jejich krásné dlouhé černobílé chlupy je nadnášely jako padák, vypadaly, jako by letěly.

Měla jsem dobrou přítelkyni, Kathleen Hill-Williamsovou, které patřil hotel Sportsman 's Arms. Byla nebojácná a jako jedna z mála žen chodila na lov lvů. Lví kůže zdobily halu jejího hotelu. Krátce po mém příjezdu do Keni mě pozvala do Ošetřovatelské služby první pomoci (FANYs), která vznikla již za první světové války. Jednotku vedla lady Farrarová, jedna z prvních keňských osadníků, která zažila tuto službu za války. Cvičení bývala na její farmě na Molo v nadmořské výšce 8000 stop. Kurz měl polovojenský charakter: pořadová cvičení, pochodování, střelba z pušky i pistole, taktika, mechanika motorů, údržba traktoru, vaření a samozřejmě ošetřovatelství a první pomoc. V těchto divokých končinách měla pro každé děvče taková doved-

nost velkou cenu. Přijížděli dokonce důstojníci armády, vyzkoušet nás, jak umíme řídit náklad'ák a vést konvoj.

Budíček byl za svítání. Já ale přišla na to, jak je před začátkem běžného shonu dne důležitá chvíle ztišení. Vstávala jsem tedy za tmy a zalézala do jednoho z aut k ranní meditaci. Někteří včetně instruktorky poručice Hill-Williamsové měli stejnou potřebu, a tak jsme se spojili ke společnému hledání. Jako nejmladší mne vyzvali, abych na závěr kurzu pronesla řeč. Pokusila jsem se v ní hovořit o vnitřní i tělesné kázni. Zdálo se, že docela úspěšně. A pak jsem ke svému úžasu dostala pohár pro nejlepšího začátečníka a pohár za první pomoc.

Po návratu z kurzu se otec rozhodl vyzkoušet si mne a přemluvil mne, abych dekarbonizovala jeho dodávku, fordku typu A. Se západem jsem se pustila do práce, zatímco otec seděl na skále a pozoroval, co dělám, zapaloval si vyhaslou dýmku a v očích mu blikaly ohničky. Když bylo potřeba zvednout něco těžkého, pomohl mi, jinak ale záleželo jen na mně. Balancovala jsem mezi pýchou na to, co dělám, a strachem, že dojde k nějakému maléru a budu odkázaná na otcovu pomoc. Ale bojovala jsem až do konce.

Kathleen Hill-Williamsová měla hrozně ráda pólo a taky mě ho naučila. Asi jsem byla neuvěřitelně bezstarostná a přišla jsem ke spoustě drobných úrazů bez vážných následků. Ale jak to tak bývá, vyjdete z velkých hazardů bez škrábnutí a ve chvíli, kdy to nejmíň čekáte, vás potká neštěstí. Po jednom těžkém tréninku jsem seděla v sedle jak mátoha a můj poník vykročil z hřiště, když ho najednou

zasáhl do nohy odpálený míč. V zápalu hry jsem se v takových situacích jen skutálela, tentokrát jsem ale před sebe natáhla ruce, abych ztlumila pád, a zlomila si loket. Místní doktor byl zřídka střízlivý. Ujistil nás, že ruka je jen vymknutá, a dal ji do závěsu. Za několik dní jsem ale měla loket třikrát tak velký. Otec mě naložil do auta a v noci vezl do Nairobi. Bolest byla velmi silná a natřásání na vyježděné cestě mi ještě všechno ztrpčovalo. Abych na trápení zapomněla, otec mi se zaujetím vyprávěl o svém dřívějším životě v Keni. Později jsem ho přemluvila, aby své vzpomínky sepsal.

Skvělý doktor Gerald Anderson bez problémů určil správnou diagnózu a dal mi ruku do sádry. Dr. Anderson byl ve své době v Keni legendou. Když jste vyslovili jeho jméno před starousedlíky, nezřídka jste dostali odpověď: „Zachránil mi život.“

Celá Andersonova rodina se k nám chovala nesmírně laskavě. Když jsme u nich byli na návštěvě, brali nás pozdě odpoledne do Athi Plains podívat se na zvířata, zvláště na lva. Naším oblíbeným místem byl Lone Tree. Jednou, když jsme se s děvčaty v těch končinách potulovaly, nás předjelo poněkud otlučené auto a zastavilo. Vystoupil z něho Louis Leakey. Louisova žena Mary Leakeyová těžce onemocněla, potřebovala krevní transfúzi a doktor Anderson poslal Louise, aby nás našel. Krevní banky nebyly, a také se tenkrát běžně věřilo, že dlouhým pobytem v Africe je člověk vysílen a zároveň je s největší pravděpodobností infikován parazity. Protože jsem nedávno přišla z Anglie, měla jsem samozřejmě být dárcelem já. Nevím, zda to byla správná

teorie, ale tak či tak, Mary Leakeyová dostala mou krev a uzdravila se.

Z Nairobi je výhled na pět souměrných vrchů Ngong Hills. Bylo to také oblíbené místo našich pikniků. Jednu neděli jsme tam vyrazili s pěti Andersonovými dětmi a dalšími mladými lidmi. Období dešťů už začalo, zrovna byl ale slunečný, opravdu nádherný keňský den. Štěrkové silnice byly suché a my se rozhodli nevracet se nejkratší cestou, ale zajet dolů do údolí Rift Valley a Ngong Hills objet. Nestálé keňské počasí nás ale převezlo. Během hodiny se rozpršelo a nebezpečné cesty se proměnily v bažinu. Těžší z aut, skříňový chevrolet, uvízlo. Všichni jsme vystoupili a tlačili a měli z toho velkou legraci. Postupovali jsme ale pomalu a noc přicházela, jak to na rovníku bývá, rychle. Zhodnotili jsme situaci. Druhý vůz byl morris minor, s ním se dalo projet lépe. Dvě z Andersonových děvčat, Robit a Patty, musely být druhý den ráno ve škole. Usoudili jsme, že uděláme nejlépe, když s nimi pošleme jejich bratra Petera domů. Odjeli, a chevrolet se mezitím načisto zabořil. Sundali jsme z něho plachtu a udělali si na noc přístřešek. Na místě, kde jsme zůstali trčet, bylo mnoho nosorožců a lvů, všude kolem jsme slyšeli vrčení a řev šelem. Spánek nepřicházel v úvahu. Pojednou se ozval nečekaný a neznámý zvuk: bahnem se k nám prodíralo další auto. Za volantem seděla nebojácna mladá vdova Billy Bluntová, u které jsem tou dobou pobývala na návštěvě. Když jsem se nevracela, vyjela s partou silných Afričanů, s vlečným lanem a řetězy na kola. Za chvilku se podařilo zapadlý chevrolet vyprostit a pokračovat v cestě. Konvoj nakonec uzavíralo ještě jed-

no auto: to doktor Anderson, který postrádal doma své dcery, nás vyjel hledat. Nejbizarnější ale bylo čtvrté auto, které se k maléru připletlo. Otec jednoho z mládenců z naší společnosti večerel v klubu Muthaiga, a když zjistil, že jeho syn je pryč, nasedl s přítelem tak, jak byli, ve smokingu a naškrobené košili, do nízkého amerického loveckého auta bez řetězů. Nemohlo to dopadnout jinak, než že také uvízli a zachránili se až druhý den ráno po východu slunce.

Domů jsme se dostali na snídani zablácení od hlavy až k patě. Děvčata, která musela do školy, přijela o pár hodin dřív a ještě stihla začátek vyučování.

Otec se ženou a já jsme si vzali na starost hotel Sportsman's Arms v Nayuki, abychom umožnili naší přítelkyni Kathleen Hill-Williamsově odjet na dovolenou. Život v Keni byl pro bělocha, pokud se nebál tvrdé práce, příjemný. Do Keni přijíždělo mnoho černých ovcí britských rodin hledat si svou cestu, ve vzdálené zemi, kde by neuváděli své rodiny do rozpaků. Pro devatenáctiletou dívku to znamenalo bohatý společenský život a já ho užívala plnými doušky.

Hotel měl své vlastní stáje a my vyjížděli každé ráno na koních na projížďky. Zjistila jsem, že se antilopy nebojí lidí, pokud jedou na koni. Jednou jsem zajela těsně k bezstarostnému stádu antilop vodušek. Dodnes mám před očima jejich upřené pohledy beze stopy strachu a třpyt ranní rosy na jejich srsti. Je to jedna ze vzpomínek, které si uchovávám jako poklad.

V uvolněné atmosféře Sportsman's Arms nebylo snadné udržet život ve správném směru. Problémům jsem se snažila vyhnout, ale nějakých absolutních zásad jsem se nedržela. Občas jsem prožila neškodný lehký flirt.

Stalo se, že se v hotelu ubytoval pohledný mladý muž se ženou a dítětem, obchodník s auty. Když se žena starala o dítě, přišel ke mně a snažil se mi zalichotit. V té chvíli mě to těšilo, ale když jsem o všem přemýšlela druhý den ráno, cítila jsem se vůči jeho manželce i synkovi provinile. Rozmyslela jsem si, co mu řeknu, pokud mne znovu vyhledá. Samozřejmě, že jsme se setkali. Poznamenala jsem, jak krásnou má ženu, a jestli si nemyslí, že všechna ta hezká slova ve skutečnosti patří jí. Ihned přestal a vrátil se k manželce.

Nevím, co se přihodilo, ale další ráno mi přišli poděkovat: prý jsem je dala znovu dohromady. Začala jsem si uvědomovat, jak mé životní postoje ovlivňují druhé.

Rozhlédla jsem se kolem sebe po hotelu a začala si klást otázky o svých zásadách i o zásadách celé naší společnosti. Jednou jsem si při západu slunce šla sednout na terasu na skleničku s jedním starousedlíkem. Veranda byla obsazena bílými, kteří dávali příkazy černým, a vůbec si neuvědomovali, jaký příklad jim dávají svou pánovitostí a flirtováním. „Ráda bych věděla, co si Afričané myslí. O nás, o našem chování“, řekla jsem. „Nerozumí tomu, co říkáme, a neví-mají si toho, co děláme“, odpověděl můj společník. Dívala jsem se do strnulých obličejů Afričanů a přemýšlela, zda to je skutečně tak. Odpověď mělo dát Mau Mau.

Autorka v době příběhu

AFRICKÁ KRÁLOVNA KRÁSY

Občas se přihodilo něco, co mnou zařáslo. Při jednom výletě jsme se po cestě z Nyeri do Nanyuki zastavili s přáteli na kus řeči u doktora a jeho paní. V jedné chvíli se ke mně paní obrátila a s úsměvem řekla: „Slyšela jsem, že jste mezi Nanyuki a Nairobi zlomila mnoho srdcí.“ Nemyslela to zle, ale řála do živého. Pravda byla, že jsem dala na staré přísloví o jistotě v množství a vítala každé přátelství, které se naskytlo. Prakticky to znamenalo, že když jsme chodili se skupinou chlapců a dívek tančit, tancovala jsem s každým. „Jestli má ale doktorova paní pravdu a já za sebou nechávám zlomená srdce, co mám dělat?“ trápila jsem se. Sedět na farmě jako poustevník jsem nemohla. Rozhodla jsem se proto zvolit si jen jeden pánský doprovod a doufat, že mezi námi nevznikne nic vážnějšího. Byl to milý člověk a zamilovaní jsme do sebe nebyli: přesto se mezi námi vytvořilo silné pouto, v němž jsme se naučili jeden druhému ubližovat. Když jsme se rozhodli jít každý svou cestou, znamenalo to pro oba ulehčení. Později mi oznámil, že se setkal s dívkou, kterou si chce vzít, a mně se až tehdy ulevilo úplně. Svatební dar a blahopřání, které jsem jim dala, byly opravdu od srdce.

Otec se mě snažil uchránit před problémy tím, že byl na mne přísný. Jednou jsem přijala pozvání na zábavu se skupinou mladých, v níž byl jeden člověk s dost divokou pověstí. Otec si dupl: „Nepůjdeš nikam.“ Já si dupla: „Nesmysl, samozřejmě, že půjdu.“ Chvíli jsme se hádali, pak otec povídá: „Tak dobrá, ale já jdu taky.“ Představa, že se mnou táta půjde jako garde, byla děsná. On však jakoby nic vytáhl svůj starý večerní oblek, lety vyrudlý, který už na sobě dávno neměl, a společně jsme vyrazili. Seděl na židli na kraji parketu, četl knihu a vypadal opravdu bídně. Samosebou, že ani já jsem neměla z tance velké potěšení. Nakonec jsem komičnost situace nevydržela a začala se smát. Šla jsem k němu a řekla: „Pojďme domů.“

Velkou událostí býval výroční ples v Government House, na který všichni dostávali pozvánku. Na zachování společenských pravidel se ovšem v tomto zastrčeném koutě impéria úzkostlivě dbalo, což pro dámy znamenalo dlouhé rukavice a pro pány rukavice bílé, pokud chtěli být vůbec do sálu vpuštěni. Strachovali jsme se, jestli v nairobských obchodech budou mít dost rukavic a koneckonců jsme chtěli i ušetřit. Proto jsme se domluvili, že každý, kdo projde kontrolou pořadatelů, se za chvíli vrátí a půjčí rukavice dalšímu. U dam šla operace hladce, muži takové štěstí neměli. Jeden mládenec, obrovité chlapisko s mohutnými farmářskými tlapami, si zkusil rukavice natáhnout silou a jedna se roztrhla po celé délce.

Stále jsem ještě hledala správný životní směr, když jsem prožila další zkušenost, důležitou pro upevnění mé křehké víry. Navštívila jsem Billy Bluntovou, hledající podobně

jako já. Měla velkou zahradu a na ní pracovala skupina Afričanů. Obvykle si při práci zpívali, ale jednoho dne nastalo zlověstné ticho. Billy se šla zeptat, co se stalo. Jednu z afrických žen prý, jak Afričané říkali, někdo uhranul. Umírala. Každý, kdo žil v Africe, ví, že pokud Afričan uvěří, že je uhranutý, jednoduše zemře. Situace byla vážná. Šly jsme se s Billy na ženu podívat do její chatrče. Ne-pochybně již byla na cestě na onen svět. Kolem byly rozložené magické předměty, brouci zabalení v blátě k zahánění zlých duchů, ale ona již v jejich moc nevěřila. Chystala se na smrt.

Vrátily jsme se na poradu k mužům. „Věříte, že jsou zlí duchové?“ zeptala se jich Billy. Odpověděli v tom smyslu, že o tom přece vůbec není pochyb. Ženu očaroval zlý duch a proto zemře. „A v dobré duchy věříte?“ ptala se Billy dál. Dobřími duchy si Afričané byli jisti trochu méně. Po krátké diskusi se shodli, že dobrý duch existuje, ale protože jim nechce nijak škodit, není proč se o něj starat. Billy je přesvědčovala, že když budou poslouchat dobrého ducha, třeba jim poradí, jak přemoci toho zlého. Afričané usoudili, že to je dobrý nápad, a zůstali tiše stát s nachýlenými hlavami. Sama jsem nepřišla na nic užitečného a jediné, co mě napadlo, bylo, že když z toho nic dobrého nevzejde, budeme vypadat jako blázni. Muž očarované ženy ale pojednou promluvil. Dobrý duch mu řekl, aby šel a zvedl ji z lůžka! Ostatní souhlasně přikyvovali a hned to šli udělat. Dlouho jsme s Billy nevydržely napětí a šly se podívat k chatrči, jak všechno dopadlo. Žena před chýší jakoby nic

okopávala kukuřici. Kouzlo bylo zlomeno a zašlapáno do země a všichni se zas dali do zpěvu.

K radostným událostem mé návštěvy patřilo i shledání s mým starším bratrem Nigelem. Živil se loupáním sisalové agáve – z jejích dužnatých listů získával vlákno. Putoval od farmy k farmě s partou černých dělníků a nákladákem s naloženým strojem.

Na jeden takový výlet mě pozval. Bydleli jsme v malém nepoužívaném farmářském srubu. Vybavení bylo minimální – pár beden, několik židlí a postel, kterou galantně přenechal mně a sám spal na zemi. Pracovali u něj dva afričtí sluhové. Prali, uklízeli dům a výborně mu vařili. O cesty bílého muže se nestarali a žádnými starostmi si nezatěžovali hlavu. Překypovali dobrou vůlí. A když se dozvěděli, že k nim přijde bydlet Nigelova sestra, jeden z nich natrhal náruč divokých květín, nacpal ji do staré sklenice od zavařeniny a postavil na bednu sloužící jako stůl. Byla jsem dojatá.

Dostala jsem za úkol jezdit s nákladákem z místa na místo, od plantáže k plantáži, kde byl sisal sklizen a měl být zpracován. Byla to veselá práce, se zpěvem Afričanů opravdu zážitek. Nigel zadával různé práce mužům z různých kmenů. Jedni sklízeli sisal, jiní jej dávali do stroje a jiní třídili a ukládali.

O víkendu jsme vyjeli na výlet do země Wakamba. Bylo s námi několik lidí z Nairobi, také dvě dívky, které teprve nedávno přišly z Anglie, i s dvěma Afričany celkem osm osob. S sebou jsme si vezli potřeby pro táboření a potravinu. Jeli jsme napříč divočinou po šterkových cestách a ve-

čer dorazili k vesnici. Slyšeli jsme, že se v ní má pořádat slavnost s tanci, a to nás zajímalo. Postavili jsme tábor a já, protože jsem se cítila být Nigelovou hostitelkou, jsem začala organizovat. Brzy však ke mně Nigel přišel a potichu mi řekl, že Afričané by byli rádi, kdybych se jim nepletla pod nohy, aby mohli klidně připravit jídlo. Tak skončila má první a poslední snaha uvařit.

Jakmile se setmělo, začal tanec. Dívky tančily uprostřed, muži s bubny vytvářeli kolem nich kruh, zpívali a dupali. Během přestávky, když muži odešli nahrát bubny nad ohně, aby se znovu napnuly, dívky obstoupily nás bělošky. Bílou ženu předtím nikdy neviděly. Dotýkaly se našich šatů a vlasů, okukovaly nás z různých stran a všechno mezi sebou komentovaly. Poprosila jsem posléze Nigela, který znal jejich řeč, aby zjistil, proč si nás tak dychtivě prohlízejí. Ukázalo se, že se přou o to, která z nás je nejkrásnější. Po dlouhém pochichtávání a gestikulování nakonec zvolily mne. Dělal mi to dobře a ukvapeně jsem od bratra chtěla zjistit, čím jsem své kamarádky předstihla. Nejkrásnější jsem prý proto, že jsem největší, nejsilnější a mohu nést nejtěžší náklad. Anglické dívky byly drobné, s tvářemi jako broskve a hedvábnou pletí. Jak diametrální rozdíl v pojetí krásy.

V té chvíli již byla zábava v plném proudu a Afričané navrhli, abychom tentokrát my bělošky vybraly královnu krásy mezi domorodkami. Volba padla na trochu plachou dívku, která postávala vzadu a neustále si stydlivě držela ruku před ústy. Afričané ale byli znechuceni. Tu dívku nikdo nechtěl, protože neměla odvahu nechat si zbrousit

zuby do špičky, což se považovalo za krásné. Později jsem se dozvěděla, že jde o pozůstatek kanibalismu. Názor na nejkrásnější Afričanku pak museli vyslovit i muži. Vybrali tu největší se zuby načisto zbroušenými a z davu se ozvaly projevy naprostého uspokojení. Kolem půlnoci jsme se vrátili k náklad'áku a pokusili se trochu spát, dívky v autě a muži na zemi pod ním. Slavnost přitom pokračovala až do svítání. Naši dva afričtí sluhové vše prožívali naplno, ale ráno při východu slunce už měli přichystanou skvělou snídani.

Nazítří jsme šli na lov a podařilo se nám zastřelit mladou antilopu. Připravili jsme ji po africkém způsobu: vykopali jsme jámu a rozdělali v ní oheň. Když se vytvořila hromada žhavých uhlíků, vložili jsme antilopu do jámy a zasypali hlínou a listím. Před vysušením a seškvařením maso chránila kůže. Asi za čtyři hodiny bylo hotové báječné jídlo: horká zvěřina s ovocem a čerstvou zeleninou.

Na sisalovou farmu jsme se vrátili za večerních červánků, celí rozechvělí překrásným výjevem: na obzoru kráčelo v jedné řadě asi třicet žiraf a za nimi zapadalo slunce. Zmlkli jsme. Krása té scény nám brala dech.

Africké noci jsou samy o sobě něco podivuhodného. Hvězdy se zdají být tak blízko, že se chce člověku vztáhnout ruku a dotknout se jich. S africkými nocemi se mi spojuje jeden prožitek. Začínala jsem věřit, ale Bůh se mi někdy zdál velmi vzdálený a lidé uzavření. Když jsem byla doma, docela přirozeně jsem se spoléhala na ochranu svých rodičů, vědomá si toho, že za mne nesou jakousi odpovědnost.

Později jsem pochopila, že – protože jsem tolik pobývala v Evropě – spoléhají oni na mne. Co jsem měla dělat?

Jedné noci, když jsem se vracela z procházky ke svému pokojíku, jsem žasla nad krásou oblohy poseté hvězdami. Cítila jsem, že Bůh je blízko, a já se k němu obrátila se svým rozpolcením. V mysli mi vytanulo zcela jasné „Spolehni se na mne, věř v mou ochranu. Bude-li vztah mezi námi přímý, bude přímý i mezi tebou a ostatními“. Naplnil mě pokoj. Ozýval se křik damanů a jiné zvuky africké noci. Má radost rostla.

CHCI SE STÁT OŠETŘOVATELKOU

Po krásném roce prožitém v Keni a návratu do Anglie jsem hodně času trávil s mým bratrem Robertem. Vzal mě s sebou autem na výlet do Skotska. Noc co noc jsme se uchylovali do lesa a stavěli si stany. Jednou na náš tábor narazili nějací lidé a očividně se strachovali, že je udáme a že budou mít problémy kvůli pytláčení. Byli to totiž pytláci, lovící lososy. Robert jim slíbil, že nic neřekneme, když nám za to přinesou něco ze svého úlovku. Při pytlácích ale nestálo štěstí a nic nechytli.

Jinou noc jsme tábořili u jezera, které jsme považovali za typicky vnitrozemské, když náhle stoupla hladina a voda začala zaplavovat stany. Vnitrozemské jezero byla ve skutečnosti mořská zátoka.

Nazítří jsme se vydali k Ben Nevis a utábořili se na jeho jižní straně. Lilo jako z konve a my byli úplně promáčení. Robert mě učil, jakou cenu má v takových případech příkrývka z čisté vlny na holém těle. Posloužila dobře suchá i vlhká.

Stále ještě přšelo, když jsme zahájili výstup. Robert znal hory dobře a šel napřed, na strmých úsecích mě s pomocí hole táhl. Když jsme dorazili na vrchol, déšť se proměnil v sněhovou vánici, teplota se pohybovala kolem nuly.

Oblečení jen v košilích a krátkých kalhotách jsme pojídali sendviče a vychutnávali dobrodružnou situaci.

Sestupovali jsme po severní straně, kde cesta nebyla tak obtížná, jenže: ztratila jsem podrážku. Byla jsem úplně vyčerpaná a všechny své naděje jsem upínala k mládežnické ubytovně pod kopcem. Chyba lávky, ubytovna byla jen pro muže. Manžele, kteří ubytovnu spravovali, mi nakonec dovolili spát na předložce u krbu ve svém vlastním obývacím pokoji, kde jsem se skrčila pevně zamotaná do deky a dvanáct hodin nevěděla o světě. Neuvěřitelně houževnatý Robert mezitím obešel horu a přivezl k ubytovně auto s našimi věcmi.

Robert byl strašný mluvka a idealista, pokaždé úplně oddaný nějaké velké věci. Tou dobou ho držel komunismus. Hluboce a upřímně soucítil s nezaměstnanými horníky ve Walesu a se všemi ostatními, kteří trpěli. K zájmu o chudáky se ovšem mísily i jiné aspekty komunistické víry, mimo jiné také volná láska s její výzvou k „osvobození“. Přitahovalo mě to a odpuzovalo zároveň. Robertovu víru jsem během výletu konfrontovala se vším, co jsem se naučila o budování nové společnosti na Kristových nekompromisních zásadách, a mému přesvědčení, že – ať jsem jakkoli bezvýznamná – mohu být součástí Božího vykupitelského plánu, určeného pro všechny Boží děti všude na světě. V tichu srdce jsem si ujasnila, že právě toto je moje cesta a že udělám vše, abych Bohu dovolila určovat její směr.

Problém mé budoucnosti se záhy stal akutním. Rozhodla jsem se ihned začít pracovat jako ošetřovatelka. Třikrát jsem již byla přijata v nejlepších londýnských

nemocnicích a třikrát se přihodilo něco, co mi znemožnilo nastoupit. Jednou onemocněla má dobrá přítelkyně a po ruce nebyl nikdo, kdo by se o ni postaral. Po druhé se mí rodiče rozhodli přijet do Anglie na první návštěvu po letech a já jim chtěla být k dispozici. V třetím případě už jsem si jen měla koupit uniformu, když jsem dostala tu nejhorší chřipku, jakou jsem kdy měla a úplně se zhroutila. Tak skončila i má poslední příležitost.

Zotavovala jsem se u mé kmotry paní Littleové na farmě v Hampshiru. Rozmazlovala mě sálajícím topením v pokoji a snídaněmi do postele. Zbývala mi spousta času na spaní i na úvahy uprostřed překrásného anglického jara. Dosud mě trápil pocit viny kvůli příhodě s keňským farmářem a připadalo mi, že se můj původní směr někde ztratil. Budoucnost se zdála nejistá. Nastal čas udělat nějaký nový krok, ale nevěděla jsem, co by to mělo být. Zápasila jsem, pokoušela se číst Bibli a modlit se. Napadla mě jednoduchá věc: že svůj život jsem Bohu nikdy nedala úplně, vždycky jsem si ponechala otevřená zadní vrátka. Ta myšlenka mě ohromila. Začala jsem si sepisovat věci, které jsem nikdy nechtěla pustit zpod kontroly. Nejdůležitější byly čtyři: Rozhodla jsem se pro dráhu ošetřovatelky. Protože jsme byli chudí, chtěla jsem své peníze, pokud bych jaké měla, utratit podle vlastního uvážení. Chtěla jsem se vdát. Byla jsem odhodlaná žít v Africe.

Bylo to vykročení na cestu. Ačkoli mé kroky byly dosud váhavé a bojácné, věřila jsem, že jdu správně. Chtěla-li jsem postoupit kupředu, nebyla jiná cesta než plně odevzdat svůj život Bohu. Na kolenou jsem v srdci Bohu slíbi-

la, že cokoli mi ukáže jako svou vůli, vykonám podle svých nejlepších schopností. Zvláště jsem do jeho rukou odevzdala to nejtěžší – své umíněné postoje ke kariéře, manželství, Africe i způsobu, jakým naložím s penězi.

Vstala jsem. Zdánlivě se nic nezměnilo, dál jsem si užívala prázdnin. Uvědomovala jsem si, že slovně Bohu odevzdat život neznamená nic, pokud nepátrám po Boží vůli. A tak jsem začala praktikovat vstup do nového dne s otázkou, co ode mne Bůh chce. Pochopila jsem, že jednou z největších škod na světě je, že mnoho lidí odevzdalo upřímně život Bohu, ale neobrátili toto odevzdání ve skutek tím, že by každý den prostě řekli: „Bože, odevzdal jsem ti svůj život. Co chceš, abych udělal?“, a hledali odpověď v největší hlubině srdce.

Jednou ráno mě zčistajasna napadlo něco, co mě absolutně šokovalo, nad čím jsem úplně zkameněla – že bych veškerý svůj čas měla obětovat práci v Oxfordské skupině. Začaly mě trýznit otázky. A co peníze? Nic nemám. Jsem dost dobrá? Samozřejmě, že ne. Co když mě nepřijmou? To by byla těžká rána pro mou pýchu. Nebyla jsem si ani jistá, zda jsou odpuštěny mé staré hříchy.

V tomto rozkolísání jsem jela na návštěvu k tetě Lillian Ridgeové v Enfieldu. V neděli mě pozvala na bohoslužby do kostela, kam chodila, a já šla spíše ze zdvořilosti než z přesvědčení. S odstupem času vím, že to měl být další mezník mého života. Slova, která jsem dříve slyšela nejméně stokrát, mě během této bohoslužby oslovila zcela nově. Zrodila se ve mně jistota, že mé hříchy jsou odpuštěny. Neotřesitelně jsem pocítila, že Ježíš je živý, že je mým

přítelem, že mě vede za ruku. Z kostela jsem vycházela s ulehčením v duši, rozhodnutá jít dopředu.

Sebrala jsem odvalu a šla se svěřit přátelům z Oxfordské skupiny s myšlenkou začít pracovat s nimi. Celá rozehvělá jsem čekala na jejich reakci. Nic zlého se nestalo, naopak se mi dostalo povzbuzení. Začala jsem pomáhat, jak jsem mohla, pracovala v knihovně a pokud jsem toho vůbec byla schopná, předávala druhým svou stále ještě omezenou zkušenost.

Psal se rok 1938. Hitler byl na pochodu a na pořadu dne bylo zbrojení. Frank Buchman, iniciátor hnutí, ke kterému jsem se přidala, vášnivě přesvědčoval, že materiální vyzbrojení může sice vyhrát válku, ale že pouze nové mravní a duchovní vyzbrojení může vytvořit skutečný mír. Zahájil program, známý jako Moral Rearmament, morální znovuvyzbrojení, v městské hale ve West Hamu a pak na světové konferenci v Interlaken ve Švýcarsku, a svůj program se chystal vyhlásit i v Americe. Lidé z mnoha národů byli pozváni, aby ho provázeli, a pro všechny bylo nutné opatřit lístky na loď přes Atlantik.

Právě jsem zdělila sto liber, tehdy dost značný obnos, první peníze, které jsem kdy měla. Samozřejmě jsem přemýšlela o všech věcech, které jsem potřebovala a chtěla, a už jsem se těšila na závratné utrácení, když mě najednou napadla strašná myšlenka – a co můj slib o penězích, který jsem dala Bohu?

Trochu jsem svůj rozlet zbrzdila. S těžkým srdcem jsem si sedla a pokusila se promyslet, co bych měla dělat. Přemýšlela jsem o drahé cestě do Ameriky a její důležitosti

v této kritické době. Bylo třeba notné dávky sebezáporu, a tolik lidí přitom usilovalo jet. Rozhodla jsem se nabídnout peníze prvnímu člověku, chystajícímu se k této misi, kterého potkám. Setkala jsem se s mnohými, ale zdálo se, že všichni měli, co potřebovali. Nápad použít peníze pro americkou cestu tedy byl asi špatný – začala jsem pochybovat, zda vůbec Bůh vede lidi v tak pozemských záležitostech, jako jsou peníze.

Pak přišel nápad ještě bláznivější než první: Co když mám za ty peníze jet do Ameriky sama? První reakcí bylo rázné odmítnutí. Co budu v Americe dělat? Mám přece tak málo zkušeností a tak malou víru, že bych tam byla jako ryba na suchu. Pokusila jsem se myšlenku vyhnat z hlavy. Druhý den ráno mi telefonovala přítelkyně a ptala se, zda jsem i já neuvažovala o cestě do Ameriky. Lhala jsem a řekla, že ne. Později mi volal jiný kamarád se stejnou otázkou a já odpověděla, že jsem na to i trošku myslela.

K mému úžasu mi kvůli Americe zavolal ještě kdosi třetí. Tentokrát jsem připustila, že se myšlenkou na cestu zabývám. Podotýkám, že všichni, kdo telefonovali, byli z různých míst a neměli mezi sebou kontakt. Uvědomovala jsem si: je čas začít brát celou záležitost vážně. Zajela jsem do Londýna pohovořit si o tom s několika známými a pak už mi nastal shon. Během tří dnů jsem si zařídila pas, obstarala lístek a rychle pospíchala do Southamptonu na loď. Byla jsem vystřelena na oběžnou dráhu mnohem mocněji, než „jsem si domluvila“.

Telegrafovala jsem otci do Keni, abych se zeptala na jeho názor, a on mi obratem vyjádřil plnou podporu. Bylo

to něco zcela mimořádného, telegraf totiž nenáviděl. Vždycky jsme byli chudí a on pokaždé hudoval, že mnohem víc se dá říct v dopise. Když měl nějaký náš příbuzný v Anglii svatbu, jeho druhá žena si jej dobírala tak dlouho, až telegram poslal. Text byl maximálně stručný. „Blahopřeji. Leakey.“

V Madison Square Garden v New Yorku jsme uspořádali velké shromáždění a další, pro třicet tisíc lidí, v Hollywood Bowl, a také demonstraci na Světové výstavě v San Franciscu, která se konala na ostrově v zálivu nedaleko starého vězení v Alcatrazu.

Skupina se sešla v okamžiku vyhlášení války. Přestože již bylo delší dobu jasné, že se nelze válce vyhnout, znamenalo to v dané chvíli šok. Všichni jsme ztichli. Svět, který jsme znali, nenávratně odcházel.

Každý se musel sám za sebe rozhodnout, co bude dělat. Někteří cítili povinnost vrátit se ihned do Evropy, jiní spíše považovali za důležité udržet jádro skupiny pohromadě i během válečných příprav a chystat ji pro úkol budování nové jednoty po válce. Srdce mi bilo pro Británii, tušila jsem, že je před ní velké utrpení. Ale také jsem cítila povolání zůstat se skupinou v Americe. Británie byla ve válce, soukolí amerického válečného průmyslu se rozbíhalo na pomoc spojencům a my museli zvážit, čím bychom mohli být nejvíc užiteční a co bychom měli dělat. Uchýlili jsme se k jezeru Tahoe v pohoří Sierra, abychom promysleli situaci. Začínali jsme ve vypůjčené chatě. Protože jsem měla od malička zkušenost s domácími pracemi, nakupovala jsem společně s jednou přítelkyní potraviny a vařila.

Přicházeli k nám noví a noví lidé a zanedlouho jsme se musely starat o dvě stě osob. Bylo potřeba mít víc spolupracovníků a vyučit si nové kuchaře. Pro mnohé rozmazlené mladé Američany, stejně jako i pro mne, to byl užitečný trénink, většina pomocníků v domácnostech ve válečném průmyslu a v následujících letech se lidé museli o své vaření starat sami.

Pronajali jsme si další chaty a snažili se o lidi co nejlépe postarat. Někteří spali ve stanech a jiní jen tak venku. Nakonec jsme převzali i nepoužívané kasino na břehu jezera.

Jeden z příchozích byl John Riffe, odborový předák asociace ocelářských dělníků. Právě se mu rozpadalo manželství a jak sám o sobě vyhlašoval, klel jak husar a pil jako duha. Inspirace, kterou u nás našel, ho později uschopnila k důležité roli, jakou sehrál při sjednocení dlouho rozdělených amerických odborů.

Po našich skromných začátcích došlo ještě k dalšímu zlomu. Majitel kasina byl drsný chlapík jménem Frank Globin; tvrdil o sobě, že byl kdysi pašerákem lihovin. Chtěli jsme mu nějak poděkovat za to, že nám dal kasino k dispozici, a napadlo nás, že bychom mu mohli nachystat nějakou estrádu, to že by mohlo být něco pro něj. Dali jsme dohromady představení, ve kterém jsme v krátkých scénkách vyjádřili to, co jsme vnímali jako zvlášť závažné: otázku, zda Amerika dostojí svému poslání ve světě. Scénky jsme nazvali Skvělé domovy, Týmová práce v průmyslu a Jednota národa. Na představení se sjeli lidé z okolních měst a než jsme se vzpamatovali, národ o nás věděl.

Dostali jsme pak pozvání do Carson City, hlavního města Nevady, a do Rena, hlavního světového města rozvodů.

Přišla zima a my potřebovali odjet, dřív než nás odřízne snůh. Po nevyzpytatelném začátku se začínalo vyjasňovat, jakým směrem se naše válečná pouť bude ubírat. Jezdili jsme křížem krážem po Americe s revue a brožurou nazvanou „Můžeš bránit Ameriku“. Brožuru jsme rozšiřovali v milionech kusů, hlavně kvůli průmyslu, kde byly časté konflikty. Snažili jsme se vychovávat a povzbuzovat ochotu k oběti a státnickým postojům, které by přetrvaly válku a zabezpečily mír.

Moje místo bylo u pomocných prací. V programu jsem nebyla nepostradatelná, na rozdíl od některých účinkujících s rodinami. Proto jsem se nabídla, že se budu starat o děti ze tří rodin, aby rodiče mohli s revue jezdit.

Dohromady jsme měly na starosti šest školáků, dvě děvčata a čtyři kluky (byly jsme na ně dvě ještě s jednou dívkou z Jihu). Zkušenosti jsme neměly žádné. Děti nám nedůvěřovaly a naše jediná naděje byla v naprosté upřímnosti mezi námi a jimi. Dětem se stýskalo po rodičích a mně se stýskalo po Keni.

Jednoho večera se začal z klukovského pokoje ozývat rámus. Šla jsem se podívat, co se to děje, a našla jsem úplně rozzuřeného chlapce. Rozházel ve vzteku po podlaze matrace i ložní prádlo. Neměla jsem nic, čím bych ho mohla utěšit a rozplakala jsem se. Byl citlivý a v té chvíli zpozorněl, objal mě a zeptal se, co mi je. Odpověděla jsem, že nevím, co s ním mám dělat, a že bych sama byla ráda doma v Keni. Ptala jsem se ho, co trápí jeho. Řekl mi, jak moc se

mu stýská po rodičích a vytryskly mu slzy. Nakonec jsme se všemu zasmáli, společně ustlali postel a pomodlili se. Mír byl obnoven.

Tyhle děti mne doopravdy naučily milovat.

KŘÍŽ KRÁLOVNY VIKTORIE

Válka ve světě na nás bezprostředně doléhala. Naši příbuzní sloužili v armádě a smrt nikdy nebyla daleko. Také moji bratři byli odvedeni. Jeden bojoval ve Východní Africe, druhý na Středním Východě a jeden v Asii. Nigel, nejstarší z nás, osvobozoval Etiopii od Italů. Byli jsme si velmi blízcí, také on totiž uvěřil, a vedli jsme korespondenci tak bohatou, jak jen to bylo ve válečných časech možné. Psala jsem o naší činnosti i o nadějích vkládaných do poválečného světa. On mi na oplátku vypravoval o své cestě od skepticismu k víře. V jednom dopise napsal: „Jestliže oběť, k níž jsme voláni, vám dá možnost vybudovat po válce lepší svět, jsem připraven obětovat vše.“ Byla to prorocká slova.

Jedné noci jsem se probudila s jasným pocitem, že Nigel je se mnou v pokoji. Uviděla jsem ho, jak stojí a usmívá se, a za chvíli zmizel. Modlila jsem se za něj s vědomím, že se se mnou přišel rozloučit. Poznamenala jsem si datum, a až mnohem později jsem se dozvěděla, že je od onoho dne nezvěstný a že pravděpodobně v bitvě s Italy zahynul.

S podrobnostmi jsem se mohla seznámit až za několik měsíců. Nigelův oddíl, nevyzbrojený protitankovými zbraněmi, padl do léčky. Nigel se schoval v porostu, dokud

první z tanků nedojel až k němu, vyskočil na něj, vypálil poklop a postřílel celou posádku kromě řidiče, kterého donutil otočit stroj proti ostatním tankům. Snažil se vypálit z děla, ale nepodařilo se mu to. Zastřelil tedy i řidiče a pak vyskočil na nejbližší tank a pokusil se celou akci zopakovat. Tehdy ho viděli naposled.

Za tento hrdinský čin byl posmrtně vyznamenán křížem královny Viktorie. Text, zdůvodňující vyznamenání, celou situaci popisoval. V jeho závěru stála slova:

„Seržant Leakey svým činem prokázal hrdinství nejvyššího řádu. Jeho odvaha a iniciativa měly rozhodující význam pro odražení útoku. Svou individuální akcí zvrátil situaci, která by se jinak nepochybně vyvinula v situaci nejkritičtější... Skvělá statečnost a velkolepý bojový duch, který seržant Leakey prokázal tváří v tvář jisté smrti, strhla jeho spolubojovníky, kteří pak pokračovali v boji inspirováni svědectvím tohoto pozoruhodného činu.“

Z rozhovoru s britským diplomatem v Addis Abebě o několik let později jsem si zapamatovala slova, která jako by byla poznámkou pod čarou Nigelova života: „Tu noc před bitvou jsme si s Nigelem povídali. Dostali jsme se k otázce víry a on mi vyprávěl, jak on našel ve svém životě víru. Chtěl jsem se před bitvou trochu prospat, ale rozhovor byl tak fascinující, že jsme rozmlouvali až do dvou hodin ráno. Den na to padl.“

Myslím, že to nebyl špatný způsob prožití poslední noci na této zemi.

V Addis Abebě je malý anglikánský kostelík, v němž jsou zapsána jména vojáků padlých za osvobození Etiopie.

Po letech jsme tam s manželem našli i Nigelovo jméno. Je krásné vědět, že je na světě místo, do jehož paměti je Nigel vryt, ačkoli se jeho tělo nenašlo a nikdo neví, kde má hrob. Před oltář jsme tenkrát položili kytici s verši, připomínajícími, jak velmi miloval Afriku:

Já vím, kde našel odpočinek.

ON, který byl tak naplněn

Afrikou.

Žádný kříž nemusí stát nad jeho hrobem.

Dost na tom že nad místem, kde leží

je slunce, země, široširé nebe

Afriky.

Ale zpět do Ameriky. V naší revue účinkoval jeden člověk z Afriky, Bremer Hofmeyr. Byl to jihoafrický stipendista z Oxfordu a pocházel z vážené rodiny. Byl světlavlasý a střední postavy, zatímco mně se líbili tmavovlasí a vysocí. Jednou mi ale jako blesk projelo hlavou, že jestli se kdy vdám, bude mým mužem on. Řekla jsem si, že se s ním koneckonců mohu blíže seznámit, a na jedné recepci jsem se s ním dala do řeči o našem společném domově v Africe. Byl roztěkaný a neudělala jsem na něho žádný dojem. Měla jsem pocit, že mě odbyl a usmyslela si, že když se mnou takto jedná, může si jít svou cestou.

Ohlas revue „Můžeš bránit Ameriku“ jsme spojili s putovními konferencemi, na kterých jsme se snažili probouzet víru, budovat jednotu a získat lidi pro sen o nesobecké a nezištné společnosti s apelem, aby válečné oběti nebyly

rozmařile promarněny v sobeckém míru. Letní středisko jsme si udělali na ostrově Mackinac na velkém severoamerickém jezeře. Opravili jsme tam opuštěný hotel a po stovkách získávali další lidi.

Na základě svých po pravdě řečeno trochu omezených zkušeností s vařením v Lake Tahoe jsem se s dalšími zapojila do práce v kuchyni. Bylo tam i jedno děvče ze Švýcarska. Jednoho dne se na mne rozkřikla: „Agnes, s tebou se vůbec nedá pracovat. Na všechno máš odpověď a všechno děláš špatně.“

To bylo slovo do prance. Útok mě zasáhl na citlivém místě, protože jsem si myslela, že spolu vycházíme celkem dobře, a navíc ta dívka byla mírná osoba. Měla pravdu a já to dobře věděla. Vždy jsem na všechno měla odpověď, protože jsem chtěla být první. Bylo to na hony vzdálené od cesty, kterou jsme se pokoušeli ukázat na konferencích. Připadala jsem si jako podvodnice. Zapsala jsem si pak další dvě věci, které mne napadly, když jsem si vše v tichu promýšlela: „Žij tak, abys velké dělala z druhých. Dávej lidem to nejlepší a nic za to nechtěj.“ To bylo něco docela jiného.

Uvědomila jsem si, jak se bojím, aby mi někdo neublížil. Udržovala jsem si odstup od lidí, dokud nebylo jisté, že mě přijímají. Do toho zapadal i způsob, jakým jsem se vypořádala s Bremerem ve chvíli, kdy se mi zdálo, že mě přehlídí.

S chvěním jsem se pokoušela žít se srdcem otevřeným pro všechny a ne pouze pro lidi, které jsem si vybrala. A zamilovala jsem se do Bremera. On však o mne nejevil

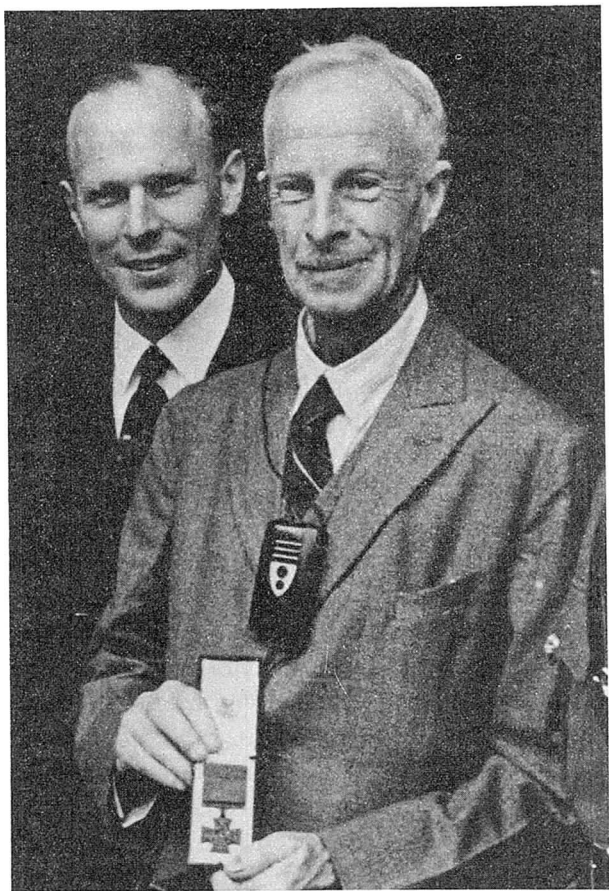
nejmenší zájem a ke mně se časem donesly klepy, že má rád jinou. Co bylo nejhorší, sokyní mi byla má švýcarská známá. Upřímně jsem se však snažila žít dál se srdcem otevřeným i pro ni a staly jsme se dobrými přítelkyněmi.

Čas běžel dál. Nikde nebyla ani známka toho, že bych pro Bremera znamenala víc než vzduch. Je mi dáno, aby moje srdce patřilo právě jemu, když pro něj nic neznamenám, a on miluje kdoví koho? Kolem bylo mnoho jiných přitažlivých a příjemných mladých mužů, zvláště když válka skončila a jako hrdinové se k nám vraceli chlapci z vojny. Nevěděla jsem si rady, ale cosi mě nutilo zůstat Bremerovi věrná.

Sbížila jsem se s otcem, nakolik to umožnila nespolehlivá válečná korespondence. Brzy po skončení války jsem dostala opožděný dopis se zprávou o smrti otcovy druhé manželky Bessie; zemřela na rakovinu a otec zas zůstal sám. Od první světové války měl kvůli kanonádě potíže se sluchem, což mu ztěžovalo komunikaci a nutilo stranit se lidí. Věděla jsem, že je určitě velmi osamělý, toužila jsem jet za ním a pomoci mu. Civilní doprava stále ještě nefungovala a cesta do Keni znamenala nepřekonatelný problém. Dalo se jen čekat.

Pojednou ale věci dostaly nový spád. Dozrál čas, abychom síly nashromážděné v Americe přivezli do Evropy a pomohli, kde bude třeba. Dělalí jsme všechno možné, abychom se dostali na vojenskou loď vracející se do Evropy. Tehdy mi také otec napsal, že je pozván do Buckinghamského paláce, aby od krále Jiřího VI. převzal Nigelův Kříž. Britská vláda mu zaplatila výlohy a umožnila před-

nostní cestování. Srdce mi poskočilo: to tedy znamená, že se setkáme! Jako by všechno zařídilo samo nebe.

Autorčin manžel a otec, který drží Kříž královny Viktorie
před Buckinghamským palácem

PRAZVLÁŠTNÍ CESTA DO BUCKINGHAMSKÉHO PALÁCE

Asi sto osob tvořících naši skupinu společně nastoupilo v Los Angeles do zvláštního vlaku do New Yorku. Byla jsem tak unavená, že jsem se těšila, jak si během čtyřdenní cesty pěkně odpočinu. Hned první odpoledne, kdy jsem se chystala odpočívat, mě proto spíš rozmrzelo než potěšilo pozvání na čaj do kupé mé přítelkyně. Většina těch, kdo se tam sešli, se podíleli na vytváření našeho domova v Los Angeles. Bremer Hofmeyr tam byl také a bylo to zcela přirozené. Vypili jsme čaj a vlak vjel do staničky Trinidad v Coloradu. Všichni se vyhrnuli ven trochu se na peróně protáhnout. Když se vlak zase rozjel, vrátila jsem se do kupé a k svému úžasu zjistila, že z celé společnosti v něm sedí jenom Bremer. Trošku mě to uvedlo do rozpaků. Měla jsem dojem, že musím něco říci, a tak jsem se zeptala, zda je pravděpodobné, že by se s naší skupinou v Evropě setkala Bremerova matka. „Víš, Agnes, v tomhle bys mi mohla pomoci,“ řekl. Bylo to trochu zvláštní, ale odpověděla jsem, že samozřejmě ráda pomohu. „Co ale mám udělat?“ Větou, která následovala, mě zcela ohromil: „Jediná věc,

kteřá by matku přiměla k cestě do Evropy, by byla, kdyby sis mě vzala za muže.“ Padli jsme si do náruče.

Přišel průvodčí a my se mu hned se šťastnou novinkou svěřili. Oznamil pak našim přátelům, že dva lidé z „jeho“ vlaku se právě zasnoubili, a když jsme potom přišli k velkému veselí přátel na večeři spolu, ukončili jsme pěknou řádku dohadů. Při nejbližší příležitosti jsme telegrafovali našim rodinám. Bremer napsal: Moje srdce našlo domov.

Protože jsme se vraceli do skromných poválečných poměrů, zahrnovali nás naši přátelé dárky. Kdosi mi nabídl i svatební šaty z obchodního domu, ale usoudila jsem, že při našem cestování by nám spíš byly na obtíž a rozhodla jsem se raději pro výbavu. Svatební šaty jsem si vypůjčila, takové, jaké se hodily na anglickou svatbu.

Z Jižní Afriky přijela Bremerova matka a můj otec přicestoval z Keni.

Vyznamenán měl být také můj bratr generál Rea Leakey, tenkrát ještě plukovník, a tak začaly velké přípravy na slavnostní předávání řádů v Buckinghamském paláci. Vyznamenání mohli na ceremoniál přizvat dva hosty: pozvánku jsme dostali Bremer a já spolu s Frankem Buchmanem, který mi byl druhým otcem v Americe, čtvrtá byla Nigelova kmotra. K otcovu i bratrovu zděšení ale vyšlo najevo, že vyznamenání in memoriam bude při zvláštním soukromém ceremoniálu po skončení hlavního programu a nepočítá se při něm s hosty. Byli jsme tedy čtyři pozvaní a pouze dvě vstupenky. V paláci ale pracoval jeden příbuzný Leakey, a tak jsme se na něj obrátili. Slíbil, že udělá, co bude možné, a brzy nám i zatelefonoval zpět. Bremer a já jsme

se měli pět minut před jedenáctou hlásit u vchodu pro zaměstnance nedaleko stájí. V pořádku jsme se tam našli a náš příbuzný nás pak vedl kotelnou a podzemní chodbou. Míjeli jsme přitom sklepení, v nichž jsou uloženy zlaté pruty, a skončili v přijímacím sále, kde se mělo vyznamenávání konat. Když orchestr spustil „God Save the King“, otevřel jeden sluha létací dveře, po straně pro nás postavil dvě židle a zase zmizel. A tak jsme nakonec měli nerušený výhled na všechno, co následovalo.

Britové si na obřady potrpí a musím říci, že i tentokrát to bylo opravdu působivé. Když vyznamenávání předstupovali, hrál zvučně smyčcový orchestr. Pak byly předčítány citace o zásluhách a předávány řády. Když předstupoval můj bratr Rea, král mu řekl: „Neviděli jsme se už někdy?“ Rea byl skutečně vyznamenán už dříve, prohodili tedy pár slov o době, kdy král navštívil tankový pluk v Severní Africe. Kříž pro Nigela otec převzal po odchodu hostů a při té příležitosti i on s králem krátce pohovořil.

Buckinghamský palác jsem o něco později měla navštívit ještě jednou, když jsem byla „představena dvoru“. V normálních časech to znamená velkou večerní slavnost, ale po letech války bylo tolik zanedbaného, že tradiční ceremoniály by se musely konat při příliš velkém počtu příležitostí. Velká garden party se nekonala, nebylo žádné individuální představování, a přece to byly šťastné okamžiky v atmosféře krásného anglického letního odpoledne, kdy po krutých letech války byli všichni ve výborné náladě.

Svatbu jsme měli v chrámu Christ Church, blízko Berkeley Square, kde byla hostina. Bremer byl dříve členem

pěveckého sboru Mackinac Singers, který nám zpíval z balkónu, a zvuk se při tom krásně odrážel schodištěm nahoru a zase dolů. Zpívali i Bachovu píseň „Ježíši, radosti lidské touhy“, k níž napsal Bremer slova pro tuto příležitost, slova, která byla i výrazem našich očekávání a nadějí:

Ježíši, hvězdo lidského doufání,
vycházející jasně, tak jasně zářící,
národy, které tápou ve tmě,
v tobě naleznou dokonalé světlo.
Ovládni celé naše toužení,
zažehni srdce planoucím nadšením,
ať země konečně uvidí svůj cíl
který jsi jim svou vůlí určil.

Z hostiny jsme odjížděli s nezbytným rachotem plechovek za autem. Mířili jsme k jižnímu pobřeží, kde jsme měli strávit první dny líbánek. Jakmile jsme se ocitli na venkovské silnici, udeřil nás do nosu výrazný pach. Musela jsem asi být ve velmi povznesené náladě, protože jsem tvrdila, že takhle voní čerstvé seno. Za chvíli bylo zřejmé, že to může být cokoli mimo čerstvě požatého sena, a zajeli jsme do opravny. Opravář otevřel kapotu a našel šťavnatého slanečka, který byl drátkem připevněný k motoru. Laskavě ho odstranil, přitom smutně pokýval hlavou a zamumlal: „Moje oblíbené jídlo.“

V MILOVANÉ AFRICE

První rok manželství jsme žili v Londýně, kde se nám v roce 1947 také narodil syn Murray. Seznámili jsme se s trojicí mužů, kteří, jak jsme zjistili, položili v Africe základy, na kterých bychom mohli stavět. Velitel letecké skupiny Pat Foss za války nalétal neuvěřitelné množství průzkumných letů nad nepřátelským územím a z prožitého napětí si odnesl poničený „letecký žaludek“. Andrew Strang byl v německém zajetí. Charles Burns měl za sebou poranění krční páteře, mohl se sice pohybovat, ale jen omezeně. Rozhodli se jet spolu do Afriky a trochu se tam zotavit. Protože možnosti cestování dosud byly nevalné, koupili si jednomotorový letoun Percival Proctor, sebrali adresy lidí roztroušených po celém kontinentě a pustili se do navazování kontaktů se všemi, které válka izolovala.

Po roce se vrátili do Evropy se spoustou příběhů a dobrodružství, hluboce přesvědčení, že pokud má kdy Afrika nalézt svou cestu ke svobodě a míru, právě teď je chvíle, kdy čas dozrál k velikému pohybu.

Dlouho jsme se radili a posléze došli k závěru, že tento čas je zralý i pro náš návrat do Afriky. Uvažovali jsme také, zda by se někdo nemohl přidat, a nakonec se nás do Keni vydalo sedmnáct. Cestovat veřejnými dopravními prostředky bylo stále ještě obtížné a proto jsme odjízďeli z Holandska pronajatou Dakotou DC3, jedním z největších

nezmarů mezi letadly, které kdy byly vyrobeny. Bylo to pomalé cestování a zabralo nám tři dny. Pilot měl dobrodružného ducha a jednou nad Afrikou neodolal pokušení sestoupit níž, aby nám ukázal stáda slonů, která uviděl. Bohužel, Bremer nesnášel létání a akrobacii zrovna neoceňoval. Náš synek Murray byl družné dítě a dělalo mu dobře, že může k oboustranému rozptýlení chodit od jednoho pasažéra ke druhému.

Keňa byla jen krátkou zastávkou, ale mé srdce potěšila. Otec se svou třetí ženou Mary farmařili v Nyeri blízko Mount Kenya na nejhezčím místě, jaké si lze na zemi představit. Hrdě jsme jim ukázali vnuka a užili si spolu několik hezkých dnů, poznávali jsme se s Mary, kterou jsme nikdy předtím neviděli, a po čase znovu navázali na budování šťastného vztahu s otcem. Z verandy byl výhled přímo na Mount Kenya. Před našima očima se rozprostíraly louky a daleko vpředu se krajina svažovala k jedné ze pstruhových říček. Otec učil Bremera muškařit, rybáři v Keni byli totiž puristé a jiný způsob rybolovu neuznávali. Všech sedmnáct se nás ubytovalo na farmě našich starých přátel Jacka a Ester Hopcraftových. Taková byla keňská pohostinnost.

Zastávka byla krátká, protože jsme své africké dobrodružství chtěli začít na jihu. Bremer a já s dítětem jsme jeli rovnou do Kapska, kde byla na prázdninách celá Bremerova rodina. Při náhlém přepadu jsem se seznámila s šesti manželovými bratry, sestrou a jejich partnery. Všichni mi připadali podobní a hned jsem také popletla, kdo ke komu patří, ale byli na mně velmi milí. Dva Bremerovi bratři

pracovali jako ředitelé velkých společností a tři byli známí učitelé. Jeden byl advokátem, který se mohl stát soudcem, ale zůstal u obhajoby, protože nebyl spokojen s právní situací v zemi.

V Kapském městě se k nám připojil zbytek skupiny. Převážně to byli lidé mladí a atraktivní, měli hudební talent, dobrý repertoár a byli zcela oddáni křesťanství, což si Jižní Afrika cenila. V osobním životě se drželi pevných zásad, a to u přísných Afrikánců vzbuzovalo sympatie. Byli jsme všele přijati všemi stranami zastoupenými v parlamentu, a dokud nás vláda chápala jako mezinárodní skupinu, která chce pomoci Jižní Africe budovat mravní disciplínu mládeže, měli jsme všude otevřené dveře. Postupem času, když se ukazovalo, že mluvíme vážně o zcela nové společnosti, v níž by si lidé všech ras byli rovní, zarachotila železná opona.

Dr. Verwoerd, ministr pro záležitosti domorodců, měmu muži napsal: „Černý intelektuál bude zákonitě frustrován, když v běžném životě nenajde rovnost, jakou mu nabííte ve své smíšené organizaci.“ Když se stal premiérem, postavil se zcela proti nám a na schůzkách kabinetu vysílal na naši adresu hromy a blesky. Vedení tehdejší organizace zvané Broderbond, bašta afrikánství, varovali proti nám své členy po celé zemi, ačkoli zpočátku byly naše kontakty velmi přátelské.

V Jižní Africe se nám narodil druhý syn Gray. Neměli jsme plat ani žádné osobní finanční příjmy a na krku kromě dětí ještě sedmnáct lidí. Často jsme si připomínali, že kam Bůh vede, tam se i stará, ale pomýšlet na péči o rodinu bez

praktického zajištění nebylo možné. Dělo se však mnoho věcí, o kterých jsme neměli ani tušení.

Charles Burns, jeden z iniciátorů naší africké pouti, byl velkostatkářem ve Skotsku, kde měl honosný starobylý dům. Elton College a vojenská služba v Indii v něm zanechaly jen značně formální a dost neosobní víru. Později uvěřil opravdověji a rozhodl se poslušně vykročit cestou, kterou mu určí Bůh.

Velmi miloval koně, dokonce o jejich drezúře napsal příručku. Jednou se ale stalo, že kůň, na kterém jel, odmítl přeskočit překážku, Charles mu přeletěl přes hlavu a skončil ochrnutý v nemocnici: poranil si vaz. Byl to otřes. Svůj život odevzdal milujícímu Bohu, a tohle byl důsledek. Byla všechno jen iluze? Následovalo období plné temnoty. Jeho otázky však pomíjely jednu skutečnost: Když se rozhodl pro život v poslušnosti, nekladl si žádné podmínky. Odevzdat se s podmínkou přece není žádné odevzdání. Charles nakonec své rozhodnutí obnovil a viditelně se uzdravil, dokonce do té míry, že si zas mohl zahrát tenis.

V Jižní Africe se seznámil s Barbarou Macmillanovou, zamilovali se do sebe a uzavřeli sňatek. V Johannesburgu si koupili mnohem větší dům, než potřebovali, a velkomyšlně nás pozvali, abychom jej užívali s nimi. Když jsme museli cestovat, starali se nám o děti a my jsme totéž dělali pro ně. V domě bylo třináct lůžek a stal se střediskem naší činnosti. Po dalších třicet let nám byl domovem, Murray a Gray v něm vyrostli.

Geoffrey, druhé Burnsovic dítě, se stal naším kmotřencem. Jednou jsme večeřeli se spoustou hostí. Geoffrey

jich většinu znal a rodiče mu dovolili, aby je – už v županu – přišel pozdravit. Obcházel kolem stolu a protahoval zdravení jak uměl, aby svůj odchod do postele co nejdříve oddálil. Nakonec, když už nevěděl co říci, pomalu odcházel po schodech nahoru. Náhle se v půli cesty zastavil a jen pro sebe si řekl: „Všichni jsou moji přátelé.“

Potýkali jsme se s problémem, jak budovat novou společnost uprostřed starého, zdánlivě neotřesitelného systému apartheidu, rozdělujícího lidi podle barvy kůže. Několik věcí bylo jasných. Za politickou, ekonomickou i sociální nespravedlností je pýcha, sobectví, arogance, předsudky, strach a nenávisť v lidských srdcích. Kořeny všeho zla vězely zde a každé řešení souviselo s těmito kořeny. Všichni jsme věřili, že jako společenství lidí z různých ras můžeme být průkopníky nových lidských vztahů: že budeme novou společností. Od začátku bylo rozhodnuto, že Burnsových a Hofmeyerových dům bude domovem pro všechny rasy. Dnes, kdy jsou města otevřená, to není nic zvláštního. Ale v roce 1950, kdy apartheid byl „náboženství“, to jednoduše neexistovalo. Měli jsme velkou radost, když jsme zjistili, jak jsou sousedé dychtiví přijít k nám a poznat naše černé přátele. Velmi dobře si uvědomovali, že v jihoafrické společnosti chybí místo pro přirozené setkávání přibližně stejně vzdělaných černých a bílých. Tak se dům stal místem zrodu nových lidských vztahů.

I uprostřed této aktivity jsme prožívali krásnou rodičovskou radost při pohledu, jak naše děti rostou.

Mladší Gray byl chytrý jako liška. Když šel jednou s táínkem po ulici, zčistajasna řekl: „Včera jsem vylezl na

tamtu lampu.“ Bremer ho vybídl: „Ukaž, jak jsi to udělal“ a Gray bez mrknutí oka odsekl: „Nejde to. Bylo to kouzlo a kouzlo nefunguje, když jsou kolem dospělí.“ Byli jsme zkrátka „jen dospělí“. Jindy jsem stlala postel, když vešel do pokoje a očividně o něčem úporně přemýšlel. „Mami, když ti povím, že jsem udělal něco špatného, naplácáš mi?“ povídá. „Nenaplácám, když mi všechno poctivě řekneš“, ujistila jsem ho. Chvíli si to ještě srovnával v hlavě a pak mi sdělil, na co přišel: „Myslím, že vlezu pod postel a pak ti to řeknu, kdybys náhodou změnila názor.“ Vždycky se dokázal dostat z nepříjemných situací tím, že mě rozesmál.

Byl od přírody velmi otevřený. Když jsem jednou měla cestovat za moře, přišel za mnou: „Mami, komu teď budu říkat o svých starostech, když budeš pryč?“

Murray byl okouzlující chlapec, ale trpěl častými nočními můrami. Probouzel se s výkřiky: „Na mojí posteli sedí opice!“ Přibíhali jsme k němu do pokojíku, rozsvěceli a pokoušeli se mu vysvětlit, že to byl jen sen. „Vy jste tady nebyli“, vzlykal, „a já ji viděl.“

Lámali jsme si hlavu, co s tím, pro Murraye to byla vážná věc. Když jsme se večer modlívali, modlíval se, aby nepřišla opice. A opravdu: když si na modlitbu vzpomněl, neměl noční můru. Modlitba se tedy pro něj stala důležitou. Často se říkává, že Bůh člověka podepírá v místě jeho nejhlubší nouze. A Murrayova nejhlubší nouze byla právě tohle.

Setkání všech ras v našem obývacím pokoji se stále rozšiřovala, a přestože se nás doma v případě potřeby stěsnalo až padesát, bylo jasné, že potřebujeme něco většího. V pa-

desátých letech neexistovala jediná veřejná budova, ve které by se mohli scházet černí a bílí, a proto jsme začali pořádat velká shromáždění lidí všech ras v polních stanech mimo Johannesburg. Je zvláštní si uvědomit, že tenkrát to byla senzace. Deník The Star věnoval setkání celou stranu s titulkem „Domorodci na konferenci Moral Rearmament“. Můj manžel vyfotografoval černého a bílého Jihoafričana, jak spolu na konferenci hovoří, a snímek nabídl jednomu velkým novinám tištěným v angličtině. Šéfredaktor souhlasil, ano, je to senzace, avšak zároveň dodal: „... ale, bohužel, naše noviny zásadně netisknou černochoy.“ Dnes se to může zdát neuvěřitelné. Ale právě proti takovému způsobu myšlení jsme bojovali.

Mnoho lidí našlo k jiným rasám nový přístup a našli i odpovědi na řadu nejtriviálnějších lidských problémů. Například problém peněžních zpronevěr, existující na celém světě, je v Africe takřka chronický. Jedné z konferencí se zúčastnil učitel, který byl v rámci učitelské asociace pokladníkem místní odbočky. Manipuloval s účty a peníze si nechával. Myšlenka absolutní poctivosti ho na naší konferenci zasáhla tak, že napsal dopis státnímu pokladníkovi, kterému byl zodpovědný, a ke všemu se přiznal. Dopis dlouho nosil v kapse, až se úplně pomačkal. Přece však sebral všechnu svou odvalu a hodil ho do schránky.

Čas plynul a odpověď nepřicházela. Po jisté době se konal sjezd asociace, na který byl náš učitel také delegován. Ale ze strany státního pokladníka ani tentokrát nepadlo žádné slovo. Nakonec nevydržel a úředníka oslovil: „Dostal jste můj dopis?“ „Vyčkejte, vyrozumíme vás,“

zněla strohá odpověď. Takže další dny trýznivého čekání. ...Konečně přišlo poslední zasedání. Předseda našemu příteli poděkoval za dlouholeté služby a jako výraz uznání vyslovil přání odměnit ho a předal mu šek. Cifra se rovnala částce, kterou jim dlužil. Poděkoval a šek jim vrátil. Tato zkušenost poznamenala jeho život a dnes je spolehlivou hlavou státní vzdělávací organizace.

Připravili jsme divadelní představení nazvané „Zapomenutý faktor“ na téma sváru a smíření v industriální společnosti. Často jsme hru hráli v hornických městech Reefu a Free State a dali jejím prostřednictvím impuls pravidelným týdenním setkáním mezi představiteli Výboru producentů zlata a hornických odborů, které pak pokračovaly mnoho let. V paměti mi z těch časů zůstala jedna výrazná postava. Byl to „generál“ Erasmus, který vedl stávkou bílých horníků v roce 1922. Smutsova vláda stávkou prohlásila za nezákonnou, zavolala proti horníkům vojsko a v Reefu vzplanuly skutečné bitvy, z nichž nejznámější byla bitva u Fordsburgu. „Rebelové“ byli poraženi, vůdcové stávky zatčeni a postaveni před soud. Erasma odsoudili k smrti za velezradu. Čekal už jen, až se na popravišti naplní jeho osud, ale dostal milost a později byl propuštěn. Stal se pak prezidentem hornických odborů. Byl nám dobrým přítelem a spojencem a dal odborům návrh, aby na naši hru přispěla částkou pět set liber. Byla to první veřejná instituce, která něco takového udělala.

Erasmus byl samozřejmě Afrikánec a já poznala, jak je těžké se s ním dorozumět. Hofmeyrovi byli také Afrikánci a zcela samozřejmě ode mne čekali, že se jejich jazyk

naučím. Velmi jsem se snažila, ale nebylo to lehké. Lidé kolem hovořili afrikánsky a já si připadala jako ryba na suchu, byla to překážka.

Často jsem se cítila zraňovaná, ale můj švagr Koos du Preez mi ukázal, že je možné se dívat i jinak. Vždycky mi projevoval maximální zdvořilost a starostlivost. Později jsem se dozvěděla, že za burské války byly jeho matka a sestra v britském koncentračním táboře a sestra tam zahynula. Nikdy jsem ale u něj nepozorovala nejmenší známky zatrpklosti. Vedlo mě to dál, začala jsem se více o burskou válku zajímat. Jediné, co mi ze školních vědomostí zůstalo bylo, že Britové vyhráli.

Také nás navštívil příbuzný z Anglie, který se v mládí války zúčastnil. Pro něj válka znamenala jen velké dobrodružství. S nadšením vypravoval o bitvách, v nichž bojoval, a v Jižní Africe nechtěl nic, než navštívit všechna místa, na kterých se odehrály. Nenapadlo ho, že válka byla nespravedlivá a hříšná. Způsobovalo mi to nepříjemné rozpaky a chápala jsem, proč mnozí Afrikánci Brity nenávidí.

Nastudovali jsme další divadelní hry, mimo jiné jednu, která se jmenovala „Žebřík“, a vyprávěla o konfliktu mezi ambicemi a integritou v životě politika. V hlavním městě Pretorii v ní hráli černí, bílí a hnědí Jihoafričané na veřejné scéně, mezi nimi i jeden militantní vůdce ze Soweta. Další dva účinkující byli afrikánští prominenti – soudce nejvyššího soudu a přední advokát. Tento muž byl jedním z těch, kteří předtím žalovali Nelsona Mandelu v slavném „procesu se zrádci“. Když vyšel na pódium, ozvaly se z publika

hlasy, připomínající proces. Vzduch se chvěl napětím. Po představení s křiklouny hovořil, a takováto setkání extrémů pak měla velký přínos. Advokát se později stal soudcem nejvyššího soudu a představuje jeden z nejlivnějších hlasů za novou demokratickou Jižní Afriku.

V roce 1990 obsazení účinkujícími všech ras není nic zvláštního, ale zúčastnit se takové akce v roce 1950 bylo projevem velké osobní statečnosti.

V našem snažení sehrál významnou úlohu další přítel, černý lékař, ve své době významná osobnost. Měl velkou praxi, ale nikdy neposílal účet. Lidé ho jako řečníka chtěli mít ve všech funkcích, jako společenského a politického vůdce. Žil pod obrovským tlakem a to ho dovedlo k pití. Ale pak došlo k podivnému zásahu do jeho života, o kterém vyprávěl skupině mladých takto:

„Povím vám něco velmi osobního. Hrdý na to nejsem, spíš se velmi stydím, ale třeba to někomu z vás pomůže. O jedněch vánocích jsem se zas hrozně opil. Byla to noc, kdy se narodil náš Spasitel, a já byl opilý. Probudil jsem se a zdálo se mi, jako bych byl na lodi: ta loď byla má postel a potápěla se. Uslyšel jsem hlas, jak říká: ‚Kam se potápíš?‘ Bylo mi hrozně. Pak se před mým vnitřním zrakem míhali Abraham Lincoln, William Wilberforce, Aggrey, Kagawa, plejáda lidí, kteří vykonali veliké věci pro své bližní. Hlas mi řekl: ‚Patříš k nim.‘“

Od té doby se alkoholu nedotkl.

TEMNÉ MRAKY NAD KEŇOU

Ačkoli jsme se usadili v Jižní Africe, naše vazby s Keňou pokračovaly a navštěvovali jsme ji, kdykoli to šlo. Když padlo rozhodnutí přivést hru „Zapomenutý faktor“ do „mé“ země, měla jsem obrovskou radost. Spolupracovala s námi tehdy skupina Afrikánců, studentů teologie, a ti na sebe vzali práci v zákulisí a po programu byli také představováni publiku. Jejich nenápadná nesobecká práce zanechávala krásný dojem.

Nejkomplikovanější postavou Keni byl v té době Jomo Kenyatta. Nikdo dost dobře nevěděl, co si o něm myslet. Založil nacionalistické hnutí a vláda ho sledovala velmi podezřívavě. Rok strávil v Moskvě, což také svědčilo proti němu, podotýkám, že to bylo v dobách, kdy se Rusové snažili Afriku destabilizovat.

Kenyatta si uvědomoval, že vzdělání ve státních školách je nedostatečné a příliš zatížené koloniální filosofií. Založil proto nezávislý školský systém s více než tisíci školami. Mnohé školy byly jen chatrče o jedné místnosti, kvalifikace učitelů byla také často minimální, ale ať už byla úroveň jakákoliv, systém znamenal významný úspěch, který nacionalistické hnutí sjednotil a stal se současně jeho informačním kanálem.

Příjezd „Zapomenutého faktoru“ z Jižní Afriky byl velkou senzací a většina keňských vůdců se při našem turné přišla podívat, ať už do divadla Donovanu Maule v Nairobi nebo jinam. Na představení v Nairobi jsme pozvali i Jomo Kenyattu. Přišel, hra se mu velmi líbila a na oplátku nás pozval na návštěvu k sobě do Githunguri. Byl skvělým hostitelem. Nabídl nám znamenité drůbeží jídlo a vyzval nás také, abychom oslovili vesničany, a sám se nabídl jako tlumočník.

Bylo to krásné.

Seznámili jsme se také s rodinou Waruhiových. Otec byl starý náčelník kmene Kikuyu, jeho syn David a dcera Mary se k nám později připojili a udělali jsme pak spolu mnoho práce. Náčelník Waruhiu nás pozval k sobě do svého domu v Kiambu v zemi kmene Kikuyu. Zažili jsme úchvatný den setkávání a rozhovorů s Kikuyi, a na jeho připomínku náčelník zasadil spolu s Bremerem strom Podo, který nazvali stromem jednoty.

Hezky nám bylo i s otcem a Mary na farmě. Mary měla štědré irské srdce a na pár dní pozvala několik lidí, aby nás poznali. Teprve pak si připustila otázku „kam je uložím“.

Spali jsme venku, v hospodářských staveních, všude, ale podle Mary stále ještě bylo pro někoho místo.

Do Jižní Afriky jsme se vraceli s jakousi předtuchou. Když bylo Murrayovi pět a Grayovi tři roky, přijeli jsme do Keni zas. Země byla mnohem neklidnější, noviny psaly o krutostech a tajných spiknutích. Slyšeli jsme o Mau Mau, nikdo ale nevěděl přesně, oč jde a co ta slova vlastně znamenají. Všeobecně se soudilo, že za vším stojí Jomo

Kenyatta, a to, že strávil rok v Moskvě, se při tom hodně zdůrazňovalo.

Kdykoli jsme se s ním ale setkali, vřele nás přijal a nezdálo se, že by mezi námi vznikaly hradby. V pravý čas ho ale vyšetřovali a usvědčili z řízení ilegálního společenství Mau Mau a byl pak strážěn v domácím vězení. Tehdejší guvernér ho označil za vůdce, který vede do tmy a do smrti.

V Keni jsem vzala oba naše syny vlakem do Nyeri k rodičům, Bremer měl jet za námi později. V každé stanici vlak zastavili Kikuyové shromáždění na nástupišti. Přátelské tváře Afričanů, jak jsem je znala z dob svého dětství, byly ty tam, se zmatkem jsem si uvědomila, že nevidím jediný přívětivý obličej. Jedna naše spolucestující měla pod sedadlem pušku, kterou vezla z opravy v Nairobi. Všichni se na zbraň dívali. Když jsme na nástupišti v Nyeri našli otce, který nás pak vzal na farmu autem, citelně se mi ulevilo.

Ty měsíce byly v Keni bohaté na události. Přijel princ Filip s princeznou Alžbětou a recepce v paláci vlády byla velkým svátkem. Někteří afričtí náčelníci si pro jistotu zašivali pozvánku do přikrývky, aby ji neztratili. Královský pár byl právě v hotelu Tree Tops, pár mil od naší farmy, když princeznu Alžbětu vzbudili a oznámili jí, že se stala královnou. Bydleli také v krásném bungalovu Sangana Lodge, který jim keňská vláda dala jako svatební dar a který byl k naší farmě dokonce ještě blíž.

Náš syn Gray během pobytu na farmě onemocněl. Nejbližší lékař fungoval zároveň jako veterinář a kolovaly o něm pověsti, že někdy splete dávky léků pro člověka

a pro zvíře. Samozřejmě, že zrovna Grayovi předepsal mnohem silnější dávku. Stav se mu zhoršil a v moči se objevila krev. Naložili jsme chlapce do auta a pospíchali do Nairobi, kde si ho náš dobrý doktor Anderson vzal do parády a brzy postavil na nohy.

Po návratu do Jižní Afriky jsme se dočítali hrozné zprávy o ukrutnostech Mau Mau. Bylo jasné, že začíná revoluce. Lidé sympatizující s Mau Mau chápali hnutí jako boj o svobodu, pro ostatní to bylo protikřesťanské hnutí. Kolem dvou tisíc černých křesťanů bylo zavražděno, protože Mau Mau nepřijali a nepřistoupili na rituální přísahu neslučitelnou s jejich křesťanskou vírou. Britská armáda byla posílena, ale boj proti malým skupinám v neproniknutelném bambusovém lese byl takřka nemožný.

V noci jsem se s hrůzou budívala s myšlenkou na rodiče, žijící v zemi Kikuyů, což bylo území Mau Mau. Rozhodla jsem se, že se pokusím je dostat do Jižní Afriky, kde by byli v bezpečí.

Potřebovali jsme jet s Bremerem do Švýcarska. Bremer musel cestovat přes Nigerii, ale já jela přes Keňu, abych rodičům předložila svůj návrh. Tatínek mi dal vědět, že na mě počkají v Nairobi, nechtěl, abych jela tou krásnou a nyní tak zrádnou zemí sama. Ani slůvko nepadlo o tom, že pro ně je cesta stejně nebezpečná, jako by byla pro mne.

V Nairobi jsem musela procházet kolem zátarasů z ostnatého drátu. Silnice byly často zablokované, nejednou rachotila střelba nebo kolem proběhli vojáci. Jaký rozdíl oproti městu v době královské návštěvy.

Hned mne zarazil klid a mír, jaký z tatínka i Mary vyzařoval. Vložila jsem jim, proč by podle mého názoru bylo nejlepší, kdyby se přestěhovali do Jižní Afriky, a tatínek se dlouze zamyslel. Pak řekl, že je za nabídku vděčný, ale že cítí jako Boží vůli, aby zůstali tam, kde jsou. „Chce-li nás Bůh použít, abychom pomohli najít odpověď, jsme připraveni. Má-li nás smést Mau Mau, jsme připraveni také.“ Odmlčel se a po chvíli dodal: „Zemřít by byla zajímavá zkušenost. Konečně bych našel odpověď na otázky, které mě pronásledovaly celý život.“ A pak s naléhavostí v hlase: „Ty musíš pokračovat v tom, co děláš. My už jsme staří, ale ty jsi mladá.“ Jejich rozhodnutí bylo pevné a víc už se říci nedalo.

Později jsme navštívili plukovníka Alana Knighta a jeho ženu Maud v Athi River. Sloužil tam v táboře, v němž byli internovaní zajatí vůdcové Mau Mau. Několik z nich Alan Knight přemluvil ke kázni a změně životního postoje: opustili Mau Mau a vrátili se ke své křesťanské víře. Nabídl se, že nám s nimi umožní promluvit. Setkali jsme se na strážnici a tatínek v jednom z nich poznal muže, kterého vídal na misijní škole reverenda Harry Leakeye v Limuru. „Byl jsi dobrý křesťan. Proč ses dal k Mau Mau?“ zeptal se ho. Mluvil při tom plynně jazykem Kikuyu.

Muž nám vyprávěl svůj příběh. Získal vzdělání v misijní škole, ale když si hledal práci, bílí mu dávali najevo, že je občanem druhého řádu a jeho vzdělání přehlíželi. Zahořkl a Mau Mau mu nabídlo možnost odvety. Zavázal se přísahou. Měla jsem dojem, že vypráví bez hořkosti, v jeho srdci

se něco změnilo. O budoucnosti mluvil s nadějí a s vírou, že přinese něco lepšího.

I ostatní mluvili o příkořích a nespravedlnostech, které vytrpěli: jeden vyprávěl o tom, jak jeho pes štěkal na bělocha, a ten sundal s ramene pušku a psa zastřelil. „Psi bělochů na mne často štěkali, ale kdybych nějakého zastřelil, skončil bych ve vězení“, říkal. „Učili nás, abychom se neopíjeli pivem, ale my viděli bělochy, jak se opíjejí whiskou, jaký je v tom rozdíl?“ poznamenal jiný. Další se připojil: „Učili nás, že jako křesťané musíme mít jen jednu ženu. Ale my viděli, jak jsou běloši nevěrní svým ženám, a pak jdou v neděli ráno do kostela a zpívají hymny. Čemu jsme měli věřit?“

Byly to věci, které v nich zasely hořkost a deziluzi a obrátily je proti křesťanství a bělochům. Mau Mau, jak je vnímali, jim nabídlo šanci dobýt svou zemi zpět a změnit ji.

Jejich příběhy mě hluboce zasáhly, ale uvnitř jsem se opevňovala proti jakémukoli osobnímu pocitu viny. Říkala jsem si, že já jsem nebyla jako ostatní běloši, že jsem přece takové věci nedělala. Všichni jsme nebyli špatní, bylo tolik dobrých věcí, které jsme Africe přinesli!

Rodiče se vrátili na farmu den před mým odletem do Evropy. Poslední ráno v Keni jsem promýšlela všechny věci, o kterých jsme hovořili, i všechno, co jsem se naučila. Cítila jsem, že se končí jedna kapitola a nová má teprve začít. A také jsem tušila, že už rodiče nevidím. Hrozila jsem se toho pomyslení a nikomu jsem se nesvěřila, až o několik měsíců později.

S Bremerem jsme se setkali na konferenci Moral Rearmament v Caux ve Švýcarsku. Mnoho účastníků přijelo z Afriky, mezi jinými i David Waruhiu, náš blízký přítel z Keni. Náčelníka Waruhiu přepadli Mau Mau, zastřelili ho a Bremer tu zprávu musel Davidovi oznámit. Mau Mau se přiblížilo těsně k nám.

TRAGÉDIE

První kenští osadníci byli velmi svérání, odvážní, vynalézaví, štedří ke svým vlastním lidem. Většinou válčili s vládou a často byli velmi tvrdohlaví.

Můj otec nebyl výjimka. Farmy se nikdy nijak zvlášť pečlivě nevyměřovaly a samozřejmě nebyly ani oploceny, což přímo vybízelo ke sporům o hranice, a ani v tom nebyl můj otec výjimka. Nikdy se se sousedem nemohli dohodnout, kudy jejich hranice doopravdy vede. Nakonec se pohádali a přestali spolu mluvit. Každý upřímně věřil, že pravda je na jeho straně a „z principu nebylo práce možné druhému ustoupit“.

Materiálně o mnoho nešlo. Ženy považovaly své manželky za naprosto dětinské a trvaly na ukončení svárů. Každá zpracovávala „toho svého“ tak dlouho, až došlo k dohodě, že se v sobotu ráno sejdou u velkého mraveniště blízko sporného území, domluví se a válečnou sekeru zakopají. Velký den nastal a obě ženy dohlédly, aby se jejich muži včas vydali na smluvené místo. Naneštěstí nebylo jedno, ale dvě velká mraveniště, otec se usadil u jednoho a soused u druhého. Otec zakýval na souseda: „Pojď sem!“ Soused kýval na otce: „Ty pojď sem.“ Dlouhá pauza. Pak znovu. Další dlouhá pauza a zase znovu. Oba se otočili a odkráčeli domů. Manželky tedy začaly od začátku, až muže přiměly

k novému setkání ve stejnou dobu u stejného mraveniště a celý spor se vyřešil.

Vztahy mezi vychytralými kolonisty a jednoduchými domorodci jsou složité všude. V Keni běloši často považovali černochoy za líné a nezodpovědné. Bílé domácí paní trávily mnoho času popoháněním svých sluhů a jejich kouzelným slovem bylo „chunga“, hni sebou. Černí to nesli těžko, zvláště od ženy.

Ani v tom nebyl můj otec výjimka. Často byl podrážděný a zlý, když se mu nedařilo, jak si představoval. Pak jako bomba zapůsobil můj dopis, ve kterém jsem se mu omlouvala za svou nenávist a psala o své touze být mu doopravdy dobrou dcerou. Jeho druhá žena pak přijela do Anglie a tam poznala cosi z tajemství Božího vedení. Otec náhle zjistil, že žít s ní je mnohem příjemnější než dřív. „Je to skvělá myšlenka“, říkal. V jeho životě se obě ženy staly mnohem přijatelnějšími. Později mu ale všechno začalo vrtat hlavou ještě víc a začal si uvědomovat, že jeho vztah k černým se musí změnit.

Od kolébky tvrdohlaví keňští farmáři nejsou stavění na omluvy a všeobecně se mínilo, že kdo se omlouvá černým, ztrácí respekt. Jenže otec cítil, že právě tohle od něj chce Bůh. Jednou ráno proto svolal všechny lidi pracující na farmě a upřímně a pokorně k nim promluvil. Hovořil o dobách, kdy v hněvu zraňoval jejich city. Nebylo pochyb, že mnohdy také ubližoval, aniž si toho byl vědom. Prosil je o odpuštění. Mluvil o farmě a o tom, že chce její prosperitu nejen kvůli svému zisku, ale pro dobro všech a celé země. Otcova slova se setkala s vřelou odezvou a na farmě začaly

nové časy. Přezdívka Morungaru, což znamená vysoký a přímý, přeneseně dostala i význam „spravedlivý“.

Do takovýchto poměrů přišlo Mau Mau. Nikdo nebyl bezpečný, podezřelí byli všichni. Jeden z našich farmářských přátel byl vášnivý milovník kriketu. Všechny klíče od farmy svěřoval svému správci a o víkendech jezdil na zápasy, přesvědčen, že se mu nemůže nic stát. Později vyšlo najevo, že správce byl vůdce Mau Mau v kraji.

Bílí farmáři se ozbrojovali. Tatínek o tom zprvu také uvažoval. „Nebudou ale lidé brát mou pušku jako projev nedůvěry?“ uvažoval. Rozhodl se i v takto nebezpečném čase chodit po farmě beze zbraně. Jednou potkal v lese skupinu černochů, pravděpodobně gang Mau Mau. Nadzvedl cíp kabátu, aby ukázal, že není ozbrojen, a oni ho nechali projít.

Otcovu odvalu a rozhodnutí jsem respektovala, ale strachu o něj jsem se zbavit nemohla.

A pak se to stalo. Byli jsme zrovna v Nové Anglii ve Spojených státech. Krajina byla ve svém nejkrásnějším období, kdy listí javorů zlatě a rudě září. V tomto příjemném babím létě bylo vše plné míru. Jednou ráno, když jsem se chystala vyrazit na nákup, mě Bremer zavedl do zahrady a tam mi ukázal telegram z Keni. Otcovu ženu zavraždili. Otce unesla banda Mau Mau a je nezvěstný. Telegram byl podepsán Davidem Waruhiu. Předtím mu Bremer přinesl zprávu o smrti jeho otce, nyní tuto hroznou zvěst přinesl David nám. Byla jsem jako omráčena a mé myšlenky vířily ve snaze představit si, co se vlastně stalo.

Ovládl mě zmatek. Hořela ve mně nenávisť k černochům a toužila jsem po pomstě. Měla jsem pocit, že přece není možné, aby Bůh takové věci dovolil. Znovu a znovu jsem si představovala otce v hrobě, jak ho zasypávají kameny a hlínou. Chabě jsem se utěšovala, že je diabetik a že nemůže být dlouho bez inzulínu. Třeba upadl do komatu. Modlila jsem se, aby to byla pravda, prolévala slzy hněvu, žalu a lítosti a všechno se to slévalo dohromady.

Nakonec Bremer navrhl, abychom se ztišili a naslouchali. Ve mně se všechno bouřilo, ale nedalo se dělat nic jiného než se ztišit. Ve svém srdci jsem řekla: „Dobrá, Pane. Jestli jsi, řekni mi, prosím, co mám dělat.“ Pak skrze všechno zoufalství jasně problesklo: „Nežij v sobě žádnou nenávisť ani hořkost, ale snaž se usilovněji než kdy jindy zvěstovat proměnu srdce černým i bílým bez rozdílu.“ Zdálo se to nemožné, ale pro budoucnost se mi otevřely dveře naděje.

Naše nejčernější očekávání se potvrdila. Za vším byla samozvaná prorokyně Mau Mau. Události se nevyvíjely pro Mau Mau příznivě a ona prohlásila, že příčinou je hněv bohů. K jejich usmíření měl být obětován člověk. Ten, koho měli obětovat, musel být dobrý, a tak si vybrali mého otce.

Dům, ve kterém byl otec s manželkou a její dcerou a kuchař se synem, připadlo asi šedesát Mau Mau. Kuchař byl věrný katolík a pro svou víru se odmítl k Mau Mau přidat. Pověsili ho na strom, rozpárali a jeho vnitřnosti vyvrhli. Otcova žena Mary se pokusila dostat do bezpečí aspoň dceru. Pomohla jí vylézt poklopem ve stropě koupelny, sama však neměla dost sil, aby se vytáhla nahoru;

zabili ji na místě, ale dcerce se podařilo uniknout. Otce odvěkli do buše a jeho osud byl nejistý.

Po několika dnech byl obraz doplněn. Kuchařův syn se plížil za Mau Mau, aby viděl, co se s otcem stane. Vystoupili na Mount Kenya, horu, která je pro Kikuye posvátná. Několikrát k nim otec promluvil v jejich jazyce: „Co se v zemi děje, je zlé“, říkal. „Je potřeba to změnit. Změnit se ale musí lidé. Zabíjení nikdy nepřinese zemi štěstí.“

Položili ho do mělkého hrobu vyhloubeného do svahu. Hovořil k nim, dokud nebyl zasypán hlínou a pohřben zaživa. Jako součást rituálu s ním zasypali i psy a kozy.

Kuchařův syn se vrátil s podrobnostmi o všem, co se přihodilo, a později přivedl na to místo i ostatní. Tatínkovo tělo bylo převezeno do Nyeri, kde ho pohřbili vedle Mary na anglikánském hřbitově přímo naproti Mount Kenya.

V následujících týdnech jsem špatně spala, často se budila v slzách, pronásledovaná strašnými sny a představami. Bremer vstával a uvařil trochu čaje a pak jsme spolu hovořili a modlili se. Upokojená jsem usínala zas až k ránu.

Mnoho jsme se napřemýšleli o Africe, sami i s přáteli. Přemýšleli jsme o našich osobních selháních i o selhání nás – příslušníků bílé rasy. Podobně jako mnoho Keňanů jsme se snažili být „dobří“ k našim černým sluhům, ale celý koloniální systém jsme brali jako samozřejmost, a právě tento systém byl terčem Mau Mau. Pozemkové otázky – proč bílá menšina vlastní tolik té nejlepší půdy na „Bílé Vysočině“ – nás nikdy netrápily. Pro Mau Mau to však byly otázky zásadní.

Jednoho dne mě napadlo něco ještě důležitějšího: „Musíš se zodpovídat za hříchy své rasy stejně, jako se zodpovídáš za své osobní omyly.“ Myslela jsem na Mau Mau, se kterými jsme se setkali v internačním táboře v Keni, a připomněla si, co nám říkali, jak je postoje a činy bílých odvedly od křesťanské víry k násilí Mau Mau. Museli trpět. A já mohla vidět jejich tváře, vyzařující štěstí a svobodu, smířené a odpouštějící.

VĚCI, O KTERÝCH SE NÁM ANI NESNILO

Po roce jsme se vrátili do Keni. Mezitím jsme cestovali s muzikálem „Mizící ostrov“ po asijských zemích. Afrika byla zastoupena účinkujícími z Ghany, Nigerie, Rhodesie, Keni a Jižní Afriky, Egypta a Tunisu. I sestra Davida Waruhiu v programu zářila ve svém pestrém oděvu Kikuyu. Po Dálném a Středním východě jsme hráli v Káhiře, bylo to zakončení turné a představení se konalo pozdě v noci. Po jeho skončení jsme sbalili scénu, naložili všechno do letadel pronajatých od dopravního letectva americké armády, a udělali si dlouhý výlet do Nairobi. Kolem osmé hodiny jsme si všimli, že postavení slunce se vzhledem k letadlu mění a brzy jsme je uviděli na druhé straně. Otočili jsme se o 180 stupňů.

Ptali jsme se kapitána, co se děje. Rádio jednoho z letadel se polámalo a kapitán nebyl za těchto okolností ochoten pokračovat v letu. Letěli jsme zpátky do Káhiry, kde měli závadu opravit. Nepříjemné bylo, že právě ten večer jsme měli mít v Nairobi galapředstavení, na které měli přijet i přední keňští představitelé, a návrat do Káhiry by samozřejmě znamenal jeho zrušení. Proč ale nepokračovat do Chartúmu a nepřistát tam? Hned jsme to kapitánovi navrhli. V Chartúmu by mohli všichni důležité herci

přestoupit do zbývajících dvou provozuschopných letadel a třetí tam nechat, dokud nebude opravené.

Kapitán měl důvody vzít náš návrh v úvahu kvůli jednomu předcházejícímu incidentu. V dopravním týmu bylo několik pilotů veteránů z druhé světové války, kteří, když jsme odlétali z Teheránu, nabyli přesvědčení, že jednomu ze strojů trvalo příliš dlouho, než se odlepil od země, a že pak příliš pomalu stoupal. V Bagdádu o tom s kapitánem hovořili a on svolil, aby letadlo prohlédl mechanik. Mechanikův verdikt zněl, že všechno je v naprostém pořádku, ale piloty nepřesvědčil. Poradili se mezi sebou, došli k závěru, že něco není zcela určitě jak má být, a zašli za kapitánem podruhé. Pochopitelně, že zaujal sebevědomý postoj: „Lituji. Letadlo jsme patřičně prověřili. Nic špatného jsme nenašli. Jestli vám to nestačí, mohu vám jen doporučit zatelegrafovat do Washingtonu a požádat, abych byl zbaven velení a místo mne byl pověřen někdo jiný.“ Piloti ovšem nic takového nechtěli. Mají prý ke kapitánovi důvěru, jenom se jim zdá, že s letadlem něco není v pořádku.

Porada skončila bezvýsledně a vztahy byly poněkud napjaté. Názor zkušených válečných letců ale zapůsobil na mechanika do té míry, že sám ze své vlastní iniciativy se do letadla vrátil a všechno důkladně prošel. Ke svému zděšení objevil defekt, pro který musel být stroj odstaven, dokud nebyl přivezen zcela nový motor z americké základny ve Frankfurtu.

Na pozadí téhle události uvažoval kapitán o naší prosbě přistát v Chartúmu. Chvilí, během které jsme prožívali

skutečnou trýzeň, pokračovalo letadlo na sever. Pak se zas slunce kolem nás začalo posouvat a my jsme zamířili k jihu.

Abychom přistání v Chartúmu usnadnili, zbavili jsme se části paliva, ale před námi byly ještě další zkoušky. Nějaké letadlo havarovalo na přistávací dráze, kterou jsme chtěli použít. Zdálo se, že dole ho nikdo nespěchá odstranit a konec konců – naše přistání bylo zcela nečekané. Nakonec se manévr zdařil a my hladce dosedli. Vysílačku se našťěstí podařilo opravit s pomocí součástek z druhých dvou letounů a zas jsme se mohli vydat na cestu.

Když jsme přeletěli hranice Súdánu a ocitli se nad územím mé milované Keni, posádka mě pozvala do pilotní kabiny a kapitán mi na chvíli dovolil řídit. Překvapilo mě, jak tento těžký kolos reaguje na nejlehčí dotek na ovládacím panelu. Navždy jsem se zbavila strachu z létání.

Letěli jsme nad jezery Rift Valley a nad temnou zelení zalesněných hor a já se radovala. Myslela jsem na všechny tragédie, které se v této zemi staly, a na tisíce těch, kdo přišli o život. Zaplatili vysokou cenu.

Poslední letadlo přistálo v Nairobi ve čtvrt na osm večer, byla už tma, a v půl deváté se zvedala opona za bouřlivého potlesku hlediště, které o dramatických okolnostech našeho příjezdu vědělo.

Po Nairobi jsme se mohli volně pohybovat, ale na území Kikuyů byla všechna veřejná shromáždění po několik let zakázaná. Žádosti Davida Waruhiu o svolení ke konání velkého shromáždění v Kiambu nakonec ale bylo vyhověno. Jeden den jsme s ním prožili ve Waruhiu centre a zašli jsme se podívat na strom Podo, který zasadil ná-

čelník Waruhiu společně s Bremerem na památku naší první návštěvy. Potom nás s tradiční africkou pohostinností pozval na hostinu s pečením ovcí na otevřeném ohni.

Zatímco jsme jedli, přicházely nespočetné davy lidí, až se zaplnilo celé návrší. Někteří se usadili na stromech jako ptáci, aby lépe viděli.

David Waruhiu shromáždění předsedal a nejprve představil naše účinkující ze všech koutů Afriky – z Nigerie, Ghany i odjinud, kteří všichni zářili ve svých tradičních oděvech. Pak David ohlásil, že promluví dcera Morungaru – pod tímto jménem znali mého otce. Dav prudce vydechl. Co jsem měla říct?

Mluvila jsem ze srdce a omluvila jsem se za aroganci a sobectví mnoha nás bílých, které pomohly ke zrodu hořkosti a nenávisti v srdcích černých. Řekla jsem, jak jsem velmi toužila uvidět přicházet do Keni Boží zásah, aby se žádná tragédie podobná té naší už nikdy nemohla opakovat, a že jsem této věci obětovala svůj život. Celým obrovským davem zazněl šum porozumění. Mnozí ke mně po těch slovech přicházeli a vyjadřovali mi soustrast pro to, co se naší rodině přihodilo. Chtěli se přidávat k nám a po celé zemi zvěstovat nového ducha porozumění. Dojalo mě to, co mi říkali, a stopy trpkosti, které v mém srdci zůstaly, se rozplývaly. Bylo nám určeno pokračovat společně, abychom v zemi vybudovali něco nového. Toho dne se naše srdce uzdravila.

Nazítří po onom historickém shromáždění jsme jeli s Bremerem do Nyeri podívat se, jak vypadá naše farma. Pozvali jsme i dr. Williama Nkomo z Jižní Afriky, aby jel

s námi. Hlavní silnice byla tou dobou bezpečná, hlídkovali na ní vojáci a policisté. Jediné, co je v našem případě mátko, bylo, že s námi jede černý Afričan, který nemluví svahilsky, jazykem univerzálně užívaným ve Východní Africe. „Kdo to je?“ ptali se. Svou pozapomínanou svahilštinou jsem jim dokázala říci jen tolik, že je to doktor z daleké země, ale dovolili nám pokračovat. Po odbočení z hlavní silnice nám byl k cestě na farmu přidělen ozbrojený doprovod.

Dům jsme našli opuštěný. Dveře visely na ohnutých pantech a kývaly se sem a tam. Zařízení bylo rozkradeno nebo zničeno. Mezi věcmi, které se zachránily, byla stříbrná čajová konvice a džbán na horkou vodu, které Mau Mau sebrali a později pohodili ve stepi. Dnes je běžně používáme.

Na verandě jsme snědli své sendviče. Myslela jsem na to, že tenhle dům otec postavil svými vlastníma rukama. Hleděla jsem přes zalesněné pláně k Mount Kenya, jejímu vršku v mracích a k jasným širokým úbočím před námi. Hora vypadala, jako by byla plná míru a netušila nic o tragédiích, které se odehrály na jejích svazích. Myslela jsem na stáda slonů, která dvakrát do roka táhla přes naši farmu mezi Mount Kenya a Aberdarskými horami. Budou žít dál, nebo je pohltní a posléze zničí civilizace?

Hovořili jsme o tom, že otec nikdy nenesl pistoli. Mnozí si mysleli, že je blázen, ale zbraň by v tu tragickou noc otce ani jeho ženu nezachránila. Mnoho pro nás znamenalo, že s námi byl černý Jihoafričan. Uzavřeli jsme mezi sebou dohodu, že společnými silami budeme pracovat pro novou Afriku.

Z farmy jsme jeli do Nyeri na anglikánský hřbitov, na kterém leží otec s manželkou. To místo je plné míru a otevírá se z něj nádherný pohled na Mount Kenya. O pár kroků dál je hrob manželů Baden Powellových, zakladatelů chlapeckých a dívčích skautských oddílů, kteří poslední roky života strávili v Nyeri v hotelu Outspan.

Před odjezdem z Keni jsme dostali pozvání k předvedení „Mizícího ostrova“ pro Mau Mau uvězněné v táboře Athi River. Někteří členové skupiny k nim po představení promluvili. Mau Mau si nejdřív zacpávali uši, nechtěli slyšet, co jim říkají bílí, ale postupně nepřátelství tálo. Jeden řečník, Angličan Peter Howard, řekl: „Jsem pyšný člověk z pyšného národa. Často jsme zraňovali lidi v jejich citech a někdy jsme si dokonce ani neuvědomovali, že to děláme. Proto se potřebujeme změnit. Proto jsem dnes já a moje rodina tady – abychom se společně s vámi pokusili vytvořit něco nového.“

Při odchodu jeden z vězňů přišel k Peterovi a podával mu balíček zabalený do zmuchlaného papíru. „Co to je?“ ptal se Peter. „Peníze pro vás, pro vaše lidi. Nemůžeme jít s vámi, ale chceme vám pomoci. Kdybychom věděli, že existují lidé jako vy, nikdy by nebylo Mau Mau.“ Balíček podle přepočtu obsahoval dvacet pět liber sterlingů. Mzda za práci v táboře byla jeden keňský šilink denně.

Pár dní na to zde došlo k hrdinskému činu. Plukovník Alan Knight, velitel tábora, předstoupil ve své slavnostní uniformě před dozorce a osmnáct set vězňů seřazených na nádvoří. Připomněl návštěvu mezinárodní skupiny a pokračoval o tom, že chce naplno přijmout výzvu, kterou

přinesla. Poprosil, aby všichni, kdo cítí, že ve vedení tábora chyboval, za ním přišli a pomohli mu.

Od toho dne byly dveře Alana Knighta otevřeny všem Mau Mau, kteří přijít chtěli. Začali přicházet potají. Když se mohl změnit on, nemohou se změnit i oni? Otevřeně, jako muž s mužem, hovořil Alan o zlu ve svém životě i jak je možné, že dokáže napravovat, co pokazil, a začínat od začátku. Ti, kteří za Alanem přicházeli, se také začínali měnit. Často riskovali život, protože kdo byl zavázán přísahou Mau Mau, byl zároveň zavázán likvidovat každého odpadlíka. Velitel se jich ptal, zda by nechtěli být kvůli své bezpečnosti přesunuti do jiného tábora. Nechtěli. „Denně jsme riskovali život pro Mau Mau. Proč bychom pro Boha neměli riskovat totéž? Chceme si jen vařit vlastní jídlo, aby nás nemohli otrávit.“

Zpočátku se od takových vězňů jejich spoluvězňové odtáhli, ale postupem času docházelo k posunu. Nakonec se na pět set mužů veřejně zřeklo Mau Mau a zúčastnilo očistného obřadu zprošťujícího přísahy. Mnozí se stali v zemi pozitivní silou. Dva dostali po svém propuštění svolení strávit, spolu s jedním Nigerijcem a jedním černým Jihoafričanem, den s Jomo Kenyattou, tehdy ještě v domácí vězení. Vyprávěli mu o své zkušenosti Mau Mau i prožitku revoluce proměny, které uvěřili nyní. Promítli mu africký film „Svoboda“ o státnických a občanských vlastnostech potřebných k vítězství a zachování svobody. „Tohle je svoboda, kterou chceme,“ řekl Kenyatta. Požádal oba bývalé Mau Mau o namluvení svahilské verze filmu, aby jej mohla vidět a pochopit celá Východní Afrika. Ti dva

pak odcestovali do Londýna, opatřili si peníze, vyhledali pro dabing lidi mluvící správnou svahilštinou a projekt dovedli až do konce.

Po návratu zastihli Kenyattu na svobodě a film zavezli k němu do Githunguri. Kenyatta svolal k promítání náčelníky Kikuyů a všechny požádal o pomoc, aby se film dostal k lidem. Akce začala velkolepou projekcí na fotbalovém stadionu v Nairobi, promítalo se ve všech městech a vesnicích v den, kdy se konal trh. „Svobodu“ tak vidělo asi milión lidí. Devět členů keňského kabinetu ocenilo úlohu, kterou film sehrál při přípravě zemi k pokojnému přechodu k černošské vládě.

Kenyattova hvězda byla na vzestupu. Zřetelně představoval nastupující moc a bílí farmáři se báli. Do Nakuru v Rift Valley svolal Kenyatta jejich shromáždění a tam k nim promluvil. Nemohli věřit svým uším. Řekl, že pokud komukoli z nich ublížil, prosí ho o odpuštění. Pokud bylo ublíženo jemu, je připraven odpustit. Co bylo, bylo. Nyní je potřeba společně stavět budoucnost.

Bylo by povrchní si představovat, že se z Kenyatty stal světec. Samozřejmě se chtěl ukázat v co nejlepším světle. Přesto si myslím, že shromáždění bylo jedním z velkých činů afrického státnictví. Věřím, že smrt mého otce i moje úsilí sehrály v tomto všem svou roli. Určitě jsem se také díky žalu sblížila s lidmi v celé Africe tak, jak by se mi to nikdy bez takového prožitku nepodařilo.

Tato zkušenost nám pomohla najít odpověď na jednu z nejtajemnějších otázek lidského života – problém utrpení. Jsme-li svobodní lidé, nevyhnutelně patří k naší svobo-

dě možnost ublížit druhým a ublížit sobě, pokud chceme. Ale o jednom jsme se přesvědčili: že pokud lidé otevírají v nejtemnější chvíli nejnevysvětlitelnějšího utrpení své srdce plné bolesti tichému, nenápadnému Božímu hlasu, jakousi nevysvětlitelnou cestou se toto utrpení promění v dobro zapředené do tkaniny velikého stvořitelského plánu.

Mnoho let po těchto událostech jsme obědvali s vysokým zmocněncem pro Ghanu v australské metropoli Canbeře. Když vyslechl náš příběh, na dlouho se odmlčel. Pak řekl: „Je to už hrozně dávno, ale stále vám ještě chci říci, jak mi je to všechno velmi líto.“ Tíha obrovského žalu na nás znovu dolehla.

Jednou nás pozval do svého londýnského domu spisovatel Laurens van der Post. Znal historii Leakeyovy rodiny a krátce po našem příchodu mě vzal stranou a velmi vážně mi řekl: „Chci mít jistotu, že jste pochopila: tím, že si Kikuyové vybrali k oběti vašeho otce, se mu dostalo největšího uznání. Bohům mohou být obětováni jen ti nejlepší.“ Věděli jsme to, ale ocenili jsme jeho laskavost a úsilí o to, abych pochopila duchovní hloubku všeho, co se stalo.

Život Afriky je úzce spojen s násilím. Ale je-li krize překonána, má Afrika také výjimečnou schopnost k smíření. Asi dvacet let po zrušení internačního tábora Mau Mau v Athi River uspořádala v Nairobi skupina bývalých vězňů večeri na připomínku starých časů – něco jako abiturient-ský večírek. A koho pozvali jako čestného hosta? Nikoho jiného než plukovníka Alana Knighta, velitele tábora.

Do této mozaiky přibylo po letech několik dalších kamínků na konferenci ve švýcarském Caux. Bremer a já jsme večereli s jedním z bývalých vůdců Mau Mau Stanleyem Kingou. Během internace dostal jeho život zcela nový směr a v mnoha zemích jsme společně bojovali ruku v ruce. Během jídla se ke mně obrátil a řekl: „Agnes, je něco, co jsem ti nikdy neřekl, ale o čem si myslím, že bys měla vědět. Byl jsem jedním ze skupiny Mau Mau, která vybrala tvého otce k oběti a připravovala jeho smrt.“

Byla jsem ohromená a nemohla věřit vlastním uším. Poprosila jsem, aby zopakoval, co řekl. Nakonec jsem odpověděla: „Díky Bohu za to, že nás oba uvedl do tajemství odpuštění, protože jinak bychom tu spolu nikdy nemohli sedět.“

Stanley Kinga pokračoval: „Je tu ještě něco, co chci, abys věděla. Později jsem byl v komisi, která navrhovala reprezentanty KANU (vládní strana) ve všeobecných volbách. Navrhl jsem tvého bratrance Philipa Leakeye na nominaci za kandidáta za zcela černošský volební okrsek. Zvolili ho a dnes je jediným bílým poslancem našeho parlamentu. Vlastně je teď už ministrem.“

Protože konference měla jednotící téma smíření, bylo navrženo, abychom zde společně se Stanleyem promluvili a vydali svědectví o jednotě, pramenící z obrácení, jednotě, která je možná i v těch nejstrašnějších situacích. Stanley souhlasil, ale já měla jednu pochybnost. Na konferenci byla i moje švagrová, která v případě otcovy smrti neměla takový pocit smíření jako já. Nechtěla jsem ji pohoršit. Během snídaně před shromážděním jsem jí vyprávěla o příhodě se

Stanleyem Kingou a návrhu, abychom přispěli svým společným vystoupením. K mému překvapení řekla: „Samozřejmě, tohle musíš udělat. To je to, co svět potřebuje znát – odpověď na nenávist a hořkost.“

PROČ? PROČ? PROČ?

Proč vlastně píšu o událostech, které se staly tak dávno? Jižní Afrika vchází po letech politické bezvýhodnosti a frustrace do nové éry, plné obav i nadějí. Dohadování a jednání pokračují a dlouho ještě pokračovat budou. Ale politikové budou moci jít jen tak daleko, jak jim dovolí lidé, a bude záležet na vnitřním postoji každého z nás. Dokonce ti nejlepší mezi černými i bílými mají řadu pohledů, soudů, předsudků a zranění, které musí být smyty proudem upřímnosti a odpuštění.

Manželova rodina patří k nejliberálnějším, ale za všechno hovoří jeho slova: „Bylo mi osmnáct, když jsem poprvé podal ruku černochovi. Domníval jsem se, že nejlepší věci jsou pro bílé a že jsme měli právo nechat si sloužit. Vždycky jsem pohotově opravil černocho, pokud jsem si myslel, že se mýlí, ale nepřipouštěl jsem si, že by on mohl opravit mne.“ Jsou-li toto názory liberální rodiny, jaké jsou potom v těch ostatních?

Na politickém poli je před námi dlouhá cesta, kterou musíme urazit společně. Stejně dlouhou cestu musíme ujit ve vlastním srdci, ve kterém se lidské postoje a eventuální politické činy rodí. Nebude to snadné.

V zmatku naší doby přišly tisíce lidí o život. Desetitisíce byly vězněny. Nevinní se stali obětmi atentátů a nad celou zemí leží příkrov strachu.

Sedmdesátosm procent jihoafricanů je registrovaných křesťanů, ale měřítko dobra a zla se ztrácí v žáru konfliktů. Nezaměstnaní vidí, že jedinou cestou k přežití je pro ně krást, a okrádají-li bílé, není pro ně těžké cítit to tak, že si berou jen co jim stejně právem patří. Obchodování bílých je zatíženo sankcemi a tak nepovažují v zápase o holou existenci za hřích falšování účtů. Nejde mi o vynášení soudů, ale o nastolení otázky, jak obnovit integritu, která by mohla být v poctivém základu stavby, kterou chceme vybudovat.

Psala jsem o svých vlastních pramenech naděje s tím, že tyto prameny mohou v jakési skromné míře přispět k cestě za uzdravením, které všichni hledáme.

Jak se na všechny události dívám z odstupů?

První věcí je problém utrpení.

Když dojde k tragédii, první otázkou bývá: proč? proč? proč? Samozřejmě, že když jsem se dozvěděla o otcově strašné smrti, byla má víra hluboce otřesena. „Proč Bůh dopustil tuhle nezaslouženou hrůzu?“ Zdá se mi, že Bůh na naše „proč“ odpovídá málokdy. Samozřejmě, že i mně na otázku nikdy neodpověděl. Ale jsem vděčná, že ve své rozervanosti jsem se s pomocí manžela ztišila a v ztišení v srdci řekla: „Bože, jestli jsi, řekni mi, co mám dělat.“

Dostala jsem se velmi blízko k pasti, do které se tolik lidí chytilo, lidí, kteří by za nomálních okolností žili život víry. Ale když došlo k neštěstí a nejvíc potřebovali víru, vzali věci do svých rukou. Žádná slova pro mne neznamenala tolik jako věta: „Nenos si v sobě žádnou zlobu ani hořkost.“ Tehdy mne ještě nenapadlo, že to byl asi nejdů-

ležitější okamžik v mém životě. Naštěstí jsem tu myšlenku přijala a rázem se má totální katastrofa proměnila ve zkušenost, která dokázala víc než cokoli jiného přinést uzdravení lidem kolem mne.

A otec? Mohu říci jen tolik, že dal svůj život Bohu k dispozici a že cíle jeho života došly v jeho smrti takového naplnění, jaké si lze sotva představit, kdyby ještě několik let žil.

Na otázku „proč?“ stále ještě nemohu odpovědět. Ani netvrdím, že Bůh je za takové tragédie zodpovědný. Mnohokrát pokládáme před Boží dveře události, jejichž původcem je lidská hloupost a zkaženost. Nevím, zda v tomto případě šlo o hřích imperialismu, obyčejnou aroganci bílých nebo zlého ducha pracujícího v zahořklých myslích černochoů – asi od každého něco. Ale zrodila se tak má neotřesitelná víra, že v žádné situaci nezáleží na tom, jak beznadějně a hrozně vypadá. Pokud ji odevzdáme Bohu, pokud odevzdáme Bohu sami sebe a nasloucháme-li mu, nalezne pro nás způsobem, který nemůžeme předvídat ani naplánovat, z každého zla něco dobrého, něco pozitivního z utrpení a zabuduje to do stavby svého království. Nejhorší částí utrpení je, že se mnohdy jeví jako bezúčelné, beznadějně, totální neštěstí. Ale nemusí tomu tak být.

Druhá otázka, kterou jsem si často kladla, byla: „Jak odpustit?“ Pro mne se klíčem k odpuštění stalo uvědomění, jak jsem sama špatná. Když jsem se se svým problémem vyrovnávala řadu těžkých nocí plných slz, víc a víc se mé myšlenky zaměřovaly na to, co jsme my bílí dělali v Keni, a na to, co nám Mau Mau vyprávěli o soužení, které

zakusili od bílých a které je přivedlo k revoltě. My bílí jsme si byli příliš vědomí dobrých věcí, které jsme udělali. Černí viděli to, co jsme udělali špatného. Mnohem více si uvědomujeme, kde jsme byli zraněni, než kde jsme zranili druhé. Musela jsem se ztotožnit se zlem, které jsme my bílí v Africe napáchali. Pochopila jsem, že potřebuji odpuštění a poprosila jsem o ně Kikuye. Klíč k otázce „Jak mohu odpuštít?“ zřejmě souvisí s otázkou, „Kolik odpuštění potřebuji já?“.

KREV SMÍŘENÍ

Když jsme se dozvěděli o otcově smrti, můj manžel napsal následující řádky, tak, jak by je řekl otec. Byla to proročká slova a mnohé z nich se uskutečnilo.

Svůj poslední odpočinek jsem našel
ve stínu bambusového buše.

Nalezl jsem to, co člověk hledá:
klid a mír.

Zde jako pod úlomky skal,
rozlohou lesů, plání, jež jsem miloval
a polí, které obdělaly moje ruce
nyní tak pokojné.

Nad všechna šílenství, která člověk zná
toto jediné vyčnívá:

duch světa určil si, sám sobě,
mne jako oběť.

Je propast v mysli člověka,
který mne zabíjí a čeká,
že krev dá smír a napraví
kořeny zla.

Dokonali zločin. Já však stále
jsem v rukách Jeho-Krále.
vzali mi život podle Jeho vůle
vyslovené již před lety.
Pošetilé cesty bláznů.
Co oni pokříví, Jeho plánu
poslouží a život sklizen jako obilí
bude a nazmar nevyjde.

V černi za nočními temnotami
vidím světlo, tam před námi,
paprsky Boží – pravdy šípy
v něm vidím svítit.
Snad k příteli i nepříteli
doletí vítr z mého hrobu
a omyje a zahojí zem,
kterou miluji.

(z knihy Poems of Trial and Triumph)

Poznámka překladatele:

Moral Rearmament, v doslovném překladu morální znovuvybrojení, je mezinárodní a interkonfesijní náboženské hnutí, které sehrálo významnou úlohu v díle smíření v mnoha zemích, zejména po druhé světové válce. Jeho centrum leží ve švýcarském Caux.

Obsah:

1. Vysoko na Mount Kenya	7
2. Život se lvy	8
3. Amatérská farmářka	16
4. Zkoušky školačky z kolonie	22
5. Znovu v Keni	31
6. Africká královna krásy	40
7. Chci se stát ošetřovatelkou	47
8. Vítězný kříž	57
9. Prazvláštní cesta do Buckinghamského paláce . .	64
10. Zpátky do Afriky	68
11. Mraky nad Keňou	78
12. Tragédie	85
13. Věci, o kterých se nám ani nesnilo	91
14. Proč? Proč? Proč?	102
15. Krev smíření	106

Vydalo nakladatelství Cesta, Vymazalova 4, 615 00 Brno
v lednu 1994 jako svou 41. publikaci
Z anglického originálu „Beyond Violence“ přeložil Pavel Kolmačka
Graficky upravil Karel Soukup
Tisk a vazba Arch, s.r.o., Václavská 6, Brno
z předloh dodaných firmou DaTaPrint, Nopova 13, Brno
Vydání první

